

**UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FAKULTA HUMANITNÝCH VIED**

**KOMPARÁCIA BURKEOVEJ A PAINEOVEJ KONCEPCIE
STATUSU JEDNOTLIVEC – SPOLOČNOSŤ
VEĽKÁ FRANCÚZSKA REVOLÚCIA
DIPLOMOVÁ PRÁCA**

2010

Bc. Jana Šrenkelová

UNIVERZITA MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI
FAKULTA HUMANITNÝCH VIED

KOMPARÁCIA BURKEOVEJ A PAINEOVEJ KONCEPCIE
STATUSU JEDNOTLIVEC – SPOLOČNOSŤ
VEĽKÁ FRANCÚZSKA REVOLÚCIA

Diplomová práca

Študijný program: História - filozofia
Študijný odbor : 1.1.1. učiteľstvo akademických predmetov
Pracovisko: Katedra filozofických vied
Vedúci diplomovej práce: Mgr. Ulrich Wollner, PhD.
Stupeň kvalifikácie: magister (v skratke „Mgr.“)
Dátum odovzdania práce: 30. 03.2010
Dátum obhajoby: .....

Banská Bystrica 2010

Bc. Jana Šrenkelová

Abstrakt

ŠRENKELOVÁ, Jana: *Komparácia Burkeovej a Paineovej koncepcie statusu jednotlivca – spoločnosť (Veľká francúzska revolúcia)* [Diplomová práca] – Univerzita Mateja Bela; Fakulta humanitných vied; Katedra filozofických vied. Vedúci práce: Mgr. Ulrich Wollner, PhD. – Banská Bystrica: FHV UMB, 2010. – 60 s.

Cieľom diplomovej práce bola komparácia videnia človeka, spoločnosti a charakteru spoločensko-politického zriadenia, v ktorom sa spoločnosť a jednotlivec vyskytuje, a to z pohľadu Edmunda Burkeho a Thomasa Paineho. K danej komparácii sme dospeli na základe analýzy diel a v nich prezentovaných názorov oboch autorov, a to diela E. Burkeho *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku* a diela T. Paineho *Práva človeka*. Komparácia má podobu vzájomnej konfrontácie ich názorových konceptov.

Podcieľom diplomovej práce bola kategorizácia autorov do politicko-sociálno-ekonomických a filozofických ideológií, ktoré sú pre ich názory a postoje najvýstižnejšie.

Diplomová práca je rozdelená na štyri kapitoly. Prvá kapitola v stručnosti pojednáva o živote osobností E. Burkeho a T. Paineho v snahe objasniť ich rozhodujúce životné momenty. Druhá kapitola sa zameriava na analýzu ich postojov k formálnym inštitúciám a pôsobeniu človeka v nich. Okrem názorov kritizujúcich tú ktorú vládnú formu, kapitola identifikuje aj ich náhľady na najvhodnejší spôsob spravovania štátu pre človeka. Tretia kapitola sa venuje problematike človeka ako jednotlivca a človeka ako súčasť spoločnosti, a teda jeho pozíciou, ktorú v spoločnosti zastáva. Táto problematika vyúsťuje do témy práv človeka. Posledná, štvrtá kapitola, ktorá je zároveň aj nosnou kapitolou, je rozdelená do troch podkapitol, ktoré tvoria ťažisko diplomovej práce. Ich obsahom je komparácia Burkeho a Paineho názorov, ktorá sa nesie v duchu konfrontácie ich postojov na vhodnú vládnú formu, charakter spoločnosti a miesto človeka v nej. Celá komparácia vyúsťuje do ideologického zaradenia oboch autorov.

Komparáciou na základe analýzy oboch diel v predošlých kapitolách a zaradením autorov do ideologických prúdov autorka diplomovej práce dospela k cieľu vytýčenému v úvode diplomovej práce a uvedenému v závere práce.

Kľúčové slová: Človek. Spoločnosť. Štátne zriadenia. Konštitučná monarchia. Zastupiteľský systém. Sloboda. Rovnosť. Hierarchia. Práva človeka.

Abstract

SRENKELOVA, Jana: *Comparison of Burke's and Paine's concept of status the individual– the society (French revolution)* [Master's Thesis] – Matej Bel University; Faculty of Humanities; Department of Philosophy. Supervisor: Mgr. Ulrich Wollner, PhD. – Banska Bystrica: FHV UMB, 2010. – 60 s.

The aim of Master's thesis was comparison of Burke's and Paine's concept of the individual, the society and the political-social system, in which the individual and the society is included. The comparison is based on the analysis of works, in which the opinions of both authors are represented. The comparison is build on the mutual confrontation between concepts of their opinions.

Another aim of the thesis was classification of authors according to their political-social-economic and philosophical ideology, which characterise their opinions and attitudes.

The Master's thesis is divided into four chapters. The first chapter deals with Burke's and Paine's lives in order to clarify the decisive life moments. The second chapter focus on the analysis of their attitudes towards formal institutions and the place of a man in these institutions. Apart from critical opinions on form of government this chapter describes their views on the best way of governing the state that would be convenient for the individual. The third chapter describes the problem of a man as an individual and of a man as a part of society, that is his position in it. At the same time, this chapter deals with the position of a man in society. This issue results in the topic of human rights. The last chapter presents the main part of the thesis. It contains comparison of Burke's and Paine's opinions on appropriate form of government, the nature of society and the place of a man in it. This comparison results in ideological classification of the authors.

By the comparison based on the analysis of both works and by classification of the authors according to their ideologies, the author of the thesis has reached the aim set up in the introduction of the thesis.

Key words: The individual/Man. Society. Form of government. Constitutional monarchy. Representative system. Freedom. Equality. Hierarchy. Human rights.

Predhovor

Predkladaná diplomová práca sa venuje téme človeka žijúceho v spoločnosti. Človek sa vo všeobecnosti tituluje za toho „najrozumnejšieho“ tvora spomedzi všetkých živých, doteraz poznaných tvorov na planéte Zem. Na základe tejto skutočnosti by sa od neho očakávala „dokonalosť“ sveta, ktorý si tvorí, t. j. maximálny prospech a užitočnosť ním vytvorených inštitúcií slúžiacich mu na osoh. Nie len minulé, ale aj súčasná realita je dôkazom toho, že to „najrozumnejšie“ zlyháva a „dokonalosť“ a očakávaný „prospech“ sú mnohokrát nahradené „nedokonalosťou“, „omylni“. Uvedené si môžeme konkretizovať kontrastom na jednej strane „velebenia dokonalosti“ inštitúcií, ktoré majú byť tými prospech človeku prinášajúcimi a zároveň na strane druhej človek, ktorého „tvár“ nadobúda radikálne odlišný výraz od typického ľudského výrazu. Ide teda o kontrast dosiahnutia „dokonalej“ inštitúcie a „nedokonalého“ človeka, alebo kontrast „nedokonalej“ inštitúcie nihilizujúcej „dokonalého“ človeka, alebo sa mýlime a jednoducho ide o neschopnosť človeka ako „nedokonalého“ vytvoriť inštitúciu, ktorú nemožno označiť inak ako „nedokonalou“? Tematické zameranie diplomovej práce vyplynulo práve z môjho záujmu o pochopenie rôznosti dimenzií, z ktorých ľudia nahliadajú na svet a v prostredí ktorých následne myslia, konajú, správajú sa, atď.

Hlavným prínosom tejto diplomovej práce, napriek v nej predloženému kontrastu perspektív uchopujúcich človeka a pre neho tých „najvhodnejších“ inštitúcií, je poukázanie na vzájomné dopĺňanie sa a vylepšovanie ideológií, ktoré v konečnom dôsledku po vzájomnom neizolovaní sa, ale naopak v „spolupráci“ a „komunikácii“, sú zdrojom hodnotných ideí. Diplomová práca chce poukázať na nutnosť a užitočnosť vzájomného prelínania sa naoko nezlúčiteľných perspektív, čo v konečnom dôsledku prináša svoje výhody.

Verím, že mojou prácou prispejem k novému a čiastočne, z určitého pohľadu prospešnému nahliadaniu na rozdielne vnímania človeka ako spoločenskej bytosti tvoriacej si vlastné inštitúcie.

Zároveň vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala samostatne a že som uviedla všetku použitú literatúru, ako aj ostatné zdroje.

Čestné prehlásenie

Čestne prehlasujem, že som predloženú diplomovú prácu pod názvom *Komparácia Burkeovej a Paineovej koncepcie statusu jednotlivca – spoločnosť (Veľká francúzska revolúcia)* spracovala samostatne pod odborným vedením Mgr. Ulricha Wollnera, PhD. a s použitím literatúry a ďalších informačných zdrojov uvedených v zozname bibliografických odkazov.

Pod'akovanie

Ďakujem vedúcemu diplomovej práce Mgr. Ulrichovi Wollnerovi, PhD. za odborné vedenie a cenné rady, ktoré mi poskytol pri vypracovávaní diplomovej práce.

Obsah

OBSAH	7
ÚVOD	8
1 EDMUND BURKE A THOMAS PAINE	11
1.1 OSOBA EDMUNDA BURKEHO	11
1.2 OSOBA THOMASA PAINEHO.....	12
2 ČLOVEK A SPOLOČNOSŤ VO FORMÁLNYCH INŠTITÚCIÁCH	14
2.1 PREDREVOLUČNÝ VLÁDNY SYSTÉM A IDENTIFIKÁCIA SNÁH REVOLUCIONÁROV	14
2.2 POSTOJ BURKEHO K REVOLÚCII A JEJ SNAHÁM V OBLASTI FORMÁLNYCH INŠTITÚCIÍ..	15
2.2.1 <i>Východisko predstavy o „správnej“ forme politického systému</i>	15
2.2.2 <i>Postoj k zvrhnutiu absolutizmu vo Francúzsku</i>	17
2.2.3 <i>Názor na revolúciou preferovaný systém vládnutia</i>	19
2.2.4 <i>Najvhodnejšie spoločensko-politické usporiadanie</i>	21
2.3 POSTOJ PAINEHO K REVOLÚCII A JEJ SNAHÁM V OBLASTI FORMÁLNYCH INŠTITÚCIÍ..	22
2.3.1 <i>Uchopenie príčin revolúcie a jej priebehu</i>	22
2.3.2 <i>Názor na predrevolučný absolutizmus</i>	24
2.3.3 <i>Perspektíva najvhodnejšej vládnej formy</i>	26
3 ČLOVEK FIGURUJÚCI V NEFORMÁLNYCH INŠTITÚCIÁCH	29
3.1 ČLOVEKA V SPOLOČNOSTI VERZUS JEHO PODSTATA Z POHLADU BURKEHO	29
3.2 BURKEHO KONCEPCIA ČLOVEKA V SPOLOČNOSTI VERZUS HESLO REVOLÚCIE.....	30
3.2.1 <i>Katégória slobody</i>	31
3.2.2 <i>Katégória rovnosti</i>	33
3.2.3 <i>Princípy spoločnosti a rola človeka v nej</i>	34
3.2.3 <i>Obsah a platnosť prirodzených práv</i>	36
3.3 ČLOVEK V SPOLOČNOSTI VERZUS JEHO PODSTATA Z POHLADU PAINEHO	38
3.4 PAINEHO KONCEPCIA ČLOVEKA V SPOLOČNOSTI VERZUS HESLO REVOLÚCIE	39
3.4.1 <i>Rozmer pojmu slobody</i>	40
3.4.2 <i>Pojem rovnosti medzi ľuďmi</i>	41
3.4.3 <i>Postavenie človeka v spoločnosti a jej princípy</i>	43
3.4.4 <i>Práva človeka v „slovníku“ Paineho</i>	45
4 KOMPARÁCIA PERSPEKTÍV EDMUNDA BURKEHO A THOMASA PAINEHO	47
4.1 KONTRAST VLÁDNYCH FORIEM	48
4.2 KONTRAST PAINEHO A BURKEOVHO ČLOVEKA A SPOLOČNOSTI	51
4.3 ZARADENIE DO IDEOLOGICKÝCH PRÚDOV	54
ZÁVER	57
ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY A ĎALŠIE ZDROJE	59

Úvod

Človek, ako aj spoločnosť od svojho počiatku je nepretržite konfrontovaný s nezadržateľným vývojom. Vývoj, pre ktorého obsah je príznačný kontrast rôznorodých tendencií – neprestajne sa vyskytujúce vojenské konflikty; technický, vedecký rozvoj, či kultúrny rozkvet; objavy vo farmaceutickom priemysle a v medicíne na doposiaľ neliečiteľné choroby; deň čo deň zomierajúci ľudia na podvýživu; vyhubenie ďalšieho živočíšneho druhu a zároveň objavenie nového; krajiny snažiace sa o získanie autonómie, či krajiny integrujúce sa do nadnárodných zoskupení. Uvedené a oveľa viac ovplyvňuje spoločnosť a človeka v nej. Spôsobuje jej radikálne zmeny – dochádza k premene spoločenských postojov, hodnôt, názorov, perspektív. Vznikajú nové idey, pričom niektoré staršie sa dostávajú do úzadia alebo definitívne zanikajú. Na jednej strane sa isté spektrum možností otvára a zároveň na strane druhej sa isté možnosti pre človeka a spoločnosť zatvárajú.

Európu na prelome 18. – 19. storočia vystihujú dejinné zvraty, v ktorých súčasne možno pozorovať zvraty vtedajšej spoločnosti. Vyhrotenie politicko–hospodárskej a sociálnej situácie vo Francúzsku podnietilo vznik nových predstáv o možnom fungovaní či spravovaní spoločnosti. Francúzska revolúcia, ako prvá moderná revolúcia a jedna z najvýznamnejších udalostí v dejinách Európy, nastolila zmenu dovtedajšieho spoločenského a politického systému. V rámci nastoľujúceho sa nového systému rezonujú moderné predstavy o demokracii i socializme, o človeku a jeho hodnote, o právach, slobodách, ako aj o celkovom postavení človeka v spoločnosti a jeho vzťahu k inštitúciám vytvorených spoločnosťou. Tento odklon od dovtedy a po dlhú dobu zaužívaného vnímania spoločnosti fungujúcej pod pravidlami štátneho absolutizmu a príklon k demokratickému princípu presadzujúceho suverenitu ľudu, slobodného občana s prirodzenými právami a politickými slobodami sú inšpiráciou nových názorov selektujúcich sa do dvoch hlavných myšlienkových prúdov, a to konzervatívneho a liberalistického. Prostredníctvom rôznych perspektív, z ktorých oba prúdy hľadajú na udalosti súvisiace s revolúciou vo Francúzsku, aj konzervatívi aj liberalisti prinášajú hodnotné myšlienky podporené adekvátnou argumentáciou.

Thomas Paine a Edmund Burke sú osobnosťami, ktorí svojimi prezentovanými názormi a postojmi predstavujú uvedenú rôznosť možností, akými je možné nahliadať na idey zakomponované do hlavných myšlienok Francúzskej revolúcie. Oblasť, ktorej sa

Francúzska revolúcia dotkla, bola obsahovo širokou sférou. So zreteľom na náš zámer dotýkajúci sa kvality diplomovej práce, sme sa preto rozhodli venovať najmä oblasti zahŕňajúcej človeka, ako jedného z elementov spoločnosti (ako neformálnej inštitúcie¹) a zároveň človeka fungujúceho v spoločenských organizáciách (ako formálnej inštitúcie²).

Diplomová práca prezentuje dva hlavné okruhy tém týkajúce sa vyššie zadefinovanej oblasti a spočívajúce v odpovedi na otázky: Aké spoločensko-politické usporiadanie je pre človeka a spoločnosť tým „absolútne najvýhodnejším“ usporiadaním? Aké miesto vzhľadom na preferované spoločensko-politické usporiadanie v ňom človek ako jeho súčasť zastáva? V čom spočíva prirodzená podstata človeka ako spoločenskej bytosti? Je pre človeka, respektíve spoločnosť zmena čeliaca zotrvačnosti tradícií, zvykom, spoločenskej konvencii viac prospešná alebo viac deštruktívna? Odpovede na uvedené otázky diplomová práca poskytuje na základe analýzy nasledovných diel: *Práva človeka* od T. Paineho a *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku* autora E. Burkeho.

Hlavným cieľom diplomovej práce je prostredníctvom analýzy uvedených diel a v nich prezentovaných názorov v nami ohraničenej tematickej oblasti komparácia videnia človeka, spoločnosti ako produktov revolučných myšlienok Francúzskej revolúcie, a to jednak z pohľadu E. Burkeho a zároveň aj z pohľadu T. Paineho. Na základe spomínanej analýzy je snahou diplomovej práce predostrieť argumenty vypovedajúce o definitívnom zaradení autorov do spomínaných myšlienkových prúdov – konzervativizmu a liberalizmu, ako aj vypovedať o hlavných dôvodoch, ktoré toto zaradenie demonštrujú. A teda v neposlednom rade diplomová práca je porovnaním ideových východísk liberalizmu a konzervativizmu v ich rannom období. Keďže nami stanovený cieľ diplomovej práce má východisko v názorovej komparácii dvoch autorov, v snahe o čo najprehľadnejšie podanie dôležitých argumentov väčšina kapitol práce obsahuje paralelne názor jedného, aj druhého autora, na tú ktorú problematiku.

Obsah prvej kapitoly venujeme osobnostiam, akými boli E. Burke a T. Paine. V jej jednotlivých podkapitolách podáme stručný životopis autorov reprezentujúci ich životné osudy formujúce ich myšlienkové názory a postoje, ktoré jednoznačne prispeli aj k vzniku nami analyzovaných diel.

---

¹ Neformálna inštitúcia predstavuje množinu zvykov, tradícií, sociálnych konvencií, etických noriem, práv a povinností atď. Neformálnu inštitúciu predstavuje aj spoločnosť prirodzene tvorená jednotlivcami.

² Formálna inštitúcia je inštitúciou, ktorá má zákonnú podobu a môže ňou byť ústava, právna norma, vláda, medzinárodná zmluva, politické usporiadanie atď.

Druhá kapitola sa zameriava na fungovanie človeka vo formálnych inštitúciách spoločnosti, akými sú štát, vláda, politický systém. Prvá podkapitola identifikuje okolnosti vypuknutia Francúzskej revolúcie viažuce sa na vládny systém vo Francúzsku. Ďalšie podkapitoly sa venujú názorom, ktorými autori jednak kritizujú konkrétny vládny systém a naopak, ktorými zas uprednostňujú vládnu formu v situácii, v akej sa Francúzska krajina ocitla po vypuknutí revolúcie.

Obsahom tretej kapitoly je kategória človeka fungujúceho v neformálnych inštitúciách, ktoré charakterizovali Francúzsko 18. storočia. Jednotlivé podkapitoly sa dotýkajú tém slobody človeka, rovnosti medzi ľuďmi, roly človeka v spoločnosti a tiež aj jeho práv.

Posledná štvrtá kapitola je nosnou kapitolou, ktorá podáva argumenty získané na základe analýzy, obsiahnutej najmä v obsahu predošlých kapitol. Komparácia sa nesie v duchu konfrontácie názorov E. Burkeho a T. Paineho, pričom jej súčasťou je zároveň aj naše kritické hodnotenie oboch autorov, jednoznačne ovplyvnené súčasnými myšlienkovými trendmi. V poslednej podkapitole zaraďujeme E. Burkeho a T. Paineho do ideologických prúdov, ktoré najväčšmi vystihujú ich názorové koncepcie.

V závere sa pokúšame zosumarizovať hlavné tvrdenia, ku ktorým sme pri písaní diplomovej práce dospeli. Okrem uvedeného v závere diplomovej práce vyjadrujeme osobný postoj k jednej z alternatív vnímania oboch diel viažucich sa na jedno, a to isté obdobie Francúzskej revolúcie.

1 Edmund Burke a Thomas Paine

Cieľom prvej kapitoly je stručný pohľad do životov osobností, akými boli E. Burke a T. Paine. Život každého človeka sa vyznačuje určitými charakteristikami, ktoré pri snahe ostatných pochopiť jednotlivé skutky či postoje toho „druhého“ človeka, môžu byť jedným zo zdrojov poznania. To je aj dôvod, prečo túto kapitolu zaradujeme do samotného obsahu diplomovej práce. Prvá podkapitola pojednáva o kľúčových životných momentoch E. Burkeho. Druhá podkapitola sa venuje zas rozhodujúcim životným okamihom T. Paineho.

1.1 Osoba Edmunda Burkeho

Edmund Burke – britský štátnik a politický teoretik konzervativizmu – sa narodil 1. januára 1729 v Dubline ([1], 71). Po neúspešnom pokuse právnického štúdia sa vydal na politickú a intelektuálnu dráhu. Na ceste svojimi profesijnými úspechmi sa stretol s mnohými významnými osobnosťami z umeleckých, literárnych a politických kruhov. Medzi inými môžeme spomenúť spoluzakladateľa modernej ekonomiky a zástancu voľného trhu Adama Smitha, ktorý v Burkeovi v rámci ekonomických otázok našiel svojho spojenca ([2], 8). Od roku 1759 sa Burke aktívne zapája do politického diania. Roku 1765 si svojou povestou vzdelanca a vynikajúceho rečníka získava pozíciu tajomníka markíza Rockinghama – čím sa pripája k frakcii whigov³ ([1], 71). Keďže whigovia boli liberálmi onej doby, je potrebné podotknúť, že išlo o systém anglosaského liberalizmu približujúceho sa ku konzervatívcom odvolávaním sa na staroveké práva a precedensy a neodvodzovaním svojich myšlienok z abstraktných princípov prirodzených práv⁴, čo primárne Burke kritizoval na myšlienkach Francúzskej revolúcie ([3]).

V čase, keď Burke nastupuje do politiky, Británia sa nachádza na pokraji konštitučnej monarchie. Kráľ Juraj III. prostredníctvom osvojenej myšlienky osvieteného absolutizmu okrem reformných krokov sa snaží aj o obmedzenie moci anglického parlamentu, čo sa stáva hlavným terčom Burkeho kritiky ([2], 11). Uvedený boj proti presadeniu absolutizmu v Anglicku, v kontraste s kritikou snáh o pád absolutistického

---

³ Whigovia – parlamentná frakcia, ktorá vznikla v Anglicku koncom 17. storočia ako opozícia voči snahám o kráľovský absolutizmus.

⁴ Naplnenie uvedených princípov anglosaského liberalizmu Burke prejavil počas americkej revolúcie, v ktorej zaujal pozíciu obhajcu amerických kolónií voči britskému parlamentu. Vyslovil sa za pravý vzťah medzi členmi parlamentu a ich voličmi, a to za vzťah zastupiteľský, neodvodzovaný z abstraktných princípov.

režimu vo Francúzsku, výstižne vysvetľuje Burkeho myšlienka: „Anglická spoločnosť nechce napodobňovať spôsoby, ktoré nikdy neokúsila, ani sa nebude vracat' k tým, ktoré sa v praxi ukázali ako škodlivé“ ([2], 63). Práve uvedený citát tvorí gro Burkeho názorov a podstatu celej jeho filozofie, cez ktorú hľadá a hodnotí prebiehajúcu revolúciu. Burkeho odchod z politiky bol podmienený prehrou v najdramatickejšom a najvýnimočnejšom prejave 18. storočia, kde obhajoval indické záležitosti ([4], 37). Edmund Burke zomrel 9. júna 1797.

1.2 Osoba Thomasa Paineho

Thomas Paine sa narodil 29. januára 1737 v severovýchodnej časti Anglicka, v mestečku Thetford. Paine je považovaný za jednu z najväčších svetových osobností, ktorá pochádzajúc zo skromných pomerov, zaujala poprednú pozíciu v udalostiach vtedajšej doby ([5], 21). Ťažké pomery v rodine T. Paineho boli okrem chudoby ešte väčšmi zvýrazňované náboženským fanatizmom oboch jeho rodičov. Vzhľadom na rodinnú situáciu T. Paine, ktorému bolo umožnené len základné vzdelanie, uteká do Londýna. Po rade neúspešných pokusov o zlepšenie svojho živobytia sa Paine zoznamuje s Benjaminom Franklinom. Pod jeho vplyvom Paine prichádza do Ameriky, do Philadelphie. A práve tu sú počiatky Paineovej cesty úspechu ako spisovateľa, kritika, pamfletistu, demokrata a liberála.

Nemalý podiel mal T. Paine aj na samotnej príprave americkej revolúcie, ako aj na celkovom víťazstve boja za nezávislosť. Táto aktívna účasť na boji amerických osád proti nadvláde Anglicka T. Paineovi zabezpečila významné postavenie v politickom i literárnom živote Spojených štátov amerických ([6], 266–267). Idey T. Paineho, ktoré zastával v boji za nezávislosť, spočívali v podobných zásadách, ako napríklad: odstrániť otrokárstvo, zlepšiť sociálne postavenie robotníkov a drobných farmárov, zabezpečiť vzdelanie pre všetkých, šíriť osvetu a kultúru. Dá sa povedať, že v obsahu týchto zásad sa do veľkej miery odráža životný osud a priama životná skúsenosť T. Paineho až do príchodu do Ameriky. V duchu neskorších konvencií, teda môžeme T. Paineho označiť za predstaviteľa ľavicovo radikálneho krídla americkej tradície ([7]).

Ako „skúsený revolucionár“ sa Thomas Piane v roku 1789 ocitá vo víre revolučných nálad na Starom kontinente – vo Francúzsku. Jednoznačne sa pridáva na

stranu revolucionárov, o čom vypovedá aj jeho dielo *Práva človeka* napísané v roku 1791 ako sprievodca osvietenskými ideami. Už v roku 1792 je zvolený do francúzskeho Národného zhromaždenia ([8]). Avšak Francúzska revolúcia sa značne líšila od revolúcie Americkej, najmä svojím sociálnopolitickým a triednym charakterom. A tak, kým v rámci presadzovanej platformy T. Paineho ho girondisti⁵ považovali za spojenca, Robespierre⁶ ho považoval za nepriateľa. T. Paine sa v roku 1793 v Paríži dostáva do väzenia, z ktorého bol prepustený v roku 1794. Vo Francúzsku Paine ostáva počas ranej Napoleonskej éry, ktorú označil za diktatúru. V roku 1802 sa vracia do Ameriky, kde v roku 1809 zomiera ([6], 269).

---

⁵ Girondisti – počas Francúzskej revolúcie republikánske politické zoskupenie, odporcovia monarchistov a diktatúry. Zastupovali bohatú obchodnú a priemyselnú buržoáziu.

⁶ Maximilián Robespierre – popredný vodca jakobínov, radikálneho politického zoskupenia. Zastupovali strednú a drobnú buržoáziu a ľudové vrstvy.

2 Človek a spoločnosť vo formálnych inštitúciách

Táto kapitola sa zameriava na analýzu postojov Burkeho a Paineho k formálnym inštitúciám fungujúcim v Európe v 18. – 19. storočí. Naša pozornosť sa sústreďí na identifikáciu spoločensko–politického zriadenia vo Francúzsku pred vypuknutím revolúcie a charakter nového štátneho usporiadania, o ktoré sa francúzski revolucionári usilovali. Tieto komponenty budeme sledovať ako prvé z pozície Edmunda Burkeho a následne z pozície Thomasa Paineho. Hlavná pozornosť sa však bude zameriavať na kvalitu argumentácie v prospech spoločensko-politického usporiadania, ktoré uvedení autori preferujú. Človek a spoločnosť ako celok je tým najdôležitejším elementom, na ktorom možno pozorovať „správnosť“, „funkčnosť“, či „úspešnosť“ určitého spoločensko-politického poriadku. Vzhľadom na uvedené je našou úlohou rozoznať váhu argumentov pri výbere „správneho“ zriadenia E. Burkem a T. Painom so zreteľom na spoločnosť a postom človeka v nej.

Obdobie, v ktorom obaja autori pôsobili a tvorili, bolo jedným z období najvýznamnejších historických medzníkov novovekých dejín, a to obdobie definitívneho pádu feudálneho zriadenia a nástupu kapitalizmu. Nástup kapitalistických vzťahov bol sprevádzaný radikalizmom osvietenského racionalizmu prejavujúceho sa aj vo Francúzsku. V tomto prostredí dozívania starého systému a predierajúceho sa systému nového figuruje človek ako súčasť spoločnosti. Aký je postoj úspešného britského vzdelanca E. Burkeho a ako sa k týmto udalostiam stavia životom predierajúci sa, no v konečnom dôsledku úspech a uznanie dosahujúci Thomas Paine?

2.1 Predrevolučný vládny systém a identifikácia snáh revolucionárov

Situáciu vo Francúzsku v predrevolučnom období nevyvrátiteľne definuje finančný krach, na ktorom sa okrem diskutabilnej vlády panovníka Ľudovíta XVI. najväčšmi podieľajú neúnosné privilégia a výsady francúzskej šľachty a cirkvi⁷. Chudoba, deštruktívne feudálne vzťahy, vysoké daňové zaťaženie na pleciah tej najbiednejšej vrstvy ([9], 109) – to všetko je realitou charakterizujúcou vtedajšie francúzske ovzdušie, ktorá

---

⁷ Šľachta a cirkev ako privilegované stavy boli oslobodené od platenia daní, čo sa stáva v období po sedemročnej vojne, z ktorej Francúzsko vychádza ako porazená krajina so značným dlhom v kráľovskej pokladnici, neúnosným. Diskutabilita panovania Ľudovíta XVI. spočíva v pokračovaní jeho rozmarného spôsobu života napriek uvedenej situácii, v ktorej sa Francúzsko ocitá.

podnietila vznik samotnej revolúcie. Tŕňom v oku revolúcie sa stáva francúzsky absolutizmus, ktorý je označovaný za príčinu celej politickej, no najmä spoločenskej rozpornosti. Absolutizmus ako forma vlády, ktorá je často prirovnávaná k tyranii či despotizmu, ako moc v rukách jednotlivca, ako neobmedzená moc. Ide o označenie vlády, ktorá uskutočňuje svoju moc bez kontroly, bez zákonov, bez ústavy ([10], 1). 14. júla 1789 došlo k pádu Bastily ako symbolu starého režimu, a teda k odstráneniu tak nenávideného francúzskeho absolutizmu ([11], 104-106). Odstránením absolutizmu sa vo Francúzsku začína boj za ideál istým spôsobom demokratickejšieho politického systému usilujúceho o fungovanie na princípe najzvučnejšieho hesla Francúzskej revolúcie – „rovnosť, bratstvo, sloboda“.

2.2 Postoj Burkeho k revolúcii a jej snahám v oblasti formálnych inštitúcií

Aký je postoj E. Burkeho k snahám francúzskeho ľudu o zvrhnutie absolutistickej vlády vo Francúzsku? Ako sa Burke stavia k zmene absolutizmu na novú demokratickejšiu formu vlády a spravovania štátu vo Francúzsku? Aké atribúty má Burkeho predstava o štáte? Aká je rola človeka a spoločnosti v Burkeho predstave „správnej“ formy štátu? Okrem iného nám odpoveď na uvedené otázky z časti poskytuje reakcia Burkeho na kázeň dr. Priceho⁸. Súčasne odpoveďou na uvedené otázky je aj ponímanie Slávnej revolúcie v Anglicku z roku 1688 v kontraste s ponímaním Veľkej Francúzskej revolúcie E. Burkem.

2.2.1 Východisko predstavy o „správnej“ forme politického systému

Price vo svojej kázni podporuje francúzsky revolučný spolok v myšlienke o právoplatnosti nároku kráľa na korunu len na základe voľby svojho ľudu ([2], 26), pričom túto myšlienku zovšeobecňuje aj na ostatné krajiny a ich panovníkov. Teda ľud ako zdroj zákonnosti. Jednou z reakcií Burkeho na Priceovo obvinenie z uzurpátorstva koruny aj anglickým panovníkom v rámci uvedeného zovšeobecnenia je tvrdenie, že s veľkou pravdepodobnosťou každý panovník má svojich predkov, ktorí sa na svoj post dostali

---

⁸ Dr. Richard Price – nonkonformistický pastor a publicista, propagátor Francúzskej revolúcie a jej myšlienok. Jeho kázne boli bezprostredným impulzom k napísaniu *Úvah*.

istým druhom voľby, teda i voľbou svojho ľudu ([2], 27). Burke takýmto výkladom myšlienky voľby obhájal zákonné užívanie anglického trónu jeho panovníkom.

Na strane druhej Burke podáva príklad Slávnej revolúcie z roku 1688 ako nenásilnej ústavnej revolúcie ([2], 29), ktorá je absolútnym opakom ním kritizovanej Francúzskej revolúcie z roku 1789. Slávnej revolúcii však predchádzali Burkem kritizované snahy dynastie Stuartovcov po svojom nástupe na trón o nastolenie absolutizmu, čo bolo impulzom k vypuknutiu občianskej vojny, v ktorej proti sebe stáli dva tábory – kráľ spolu s katolíckou šľachtou a parlament na čele s Oliverom Cromwellom. Po víťazstve zoskupenia okolo parlamentu sa Oliver Cromwell onedlho po svojom nástupe na trón nechal vyhlásiť za diktátora ([12], 275-309), a tým sa začalo obdobie chaosu, roztržiek medzi panovníkom a parlamentom, obdobie spoločenských nepokojov, čo zdôvodňuje relevantnosť vyššie spomenutého Burkeovho kritického postoja.

Táto neúnosná a pre krajinu deštruktívna situácia sa rieši príchodom Wiliama III. Orandžského na anglický trón. A práve tu sú korene Burkem ospevovanej tzv. Slávnej revolúcie 1688. Gro riešenia tejto situácie bolo v obnovení dobrých vzťahov anglického panovníka s anglickým parlamentom. Došlo k vráteniu sa Anglicka k starému ústavnému, zákonnému, konštitučnému režimu, s ktorým Anglicko už malo svoje skúsenosti. V roku 1689 podpísaná *Deklarácia práv* obsiahnutá v zákone *Bill of right* definitívne nastoľuje poriadok týkajúci sa podriadenosti kráľa zákonom, stanovuje práva a slobody poddaných a v poslednom rade obsahuje i následnícke ustanovenia ([12], 317-324). Ústava definovala rozdelenie moci na tri vzájomne súvisiace, ovplyvňujúce a kontrolujúce sa zložky, a to zákonodárnu moc, výkonnú moc a súdnu moc. Tieto tri zložky moci predstavovali vyváženosť politického systému v Anglicku a zachovanie spoločenského poriadku.

Z uvedeného môžeme konštatovať obhajobu zákonnosti dedičného nástupníctva ako Burkeho reakcie na kázeň dr. Priceho. Príklad Slávnej revolúcie nám zas dovoľuje dedukovať kritický postoj E. Burkeho k absolutizmu snažiaceho sa uplatniť v Anglicku s dlhodobou tradíciou konštitučnej monarchie, ako politického systému fungujúceho v krajine po dlhé roky. Konštitučná monarchia predstavuje dobrý vzťah panovníka ako potrebnej autority, ktorá zabraňuje individuálnej vzbure, s parlamentom ako prostriedkom presadzovania záujmov ľudu. Burke teda rázne vystupoval proti presadeniu absolutizmu vo svojej krajine – v Anglicku, zároveň obhajoval systém dedičného nástupníctva, presadzoval obnovu politického systému v podobe konštitučnej monarchie a vyjadroval

potrebu autority. Čo nám z týchto záverov ohľadom Burkeho postojov k vlastnej krajine vyplýva? Aký je spôsob ich aplikácie na situáciu v revolučnom Francúzsku v zmysle, aby boli relevantným zdôvodnením Burkeho kritického pohľadu na udalosti odohrávajúce sa v Francúzsku?

2.2.2 Postoj k zvrhnutiu absolutizmu vo Francúzsku

Príklad jednak reakcie Burkeho na Priceovo tvrdenie a aj jeho výklad Slávnej revolúcie naznačujú, napriek Burkeho oficiálnemu členstvu vo frakcii whigov, istý odklon od rýdzo liberálneho zmysľania tejto frakcie⁹. Burke na základe vlastných skúseností, pozorovaní a analýzy situácie v revolučnom Anglicku 17. storočia sa k udalostiam vo Francúzsku stavia kriticky, respektíve s veľkou vážnosťou, ktorá mu bráni prejaviť toľké, všade navôkol viditeľné nadšenie k myšlienkam revolucionárov.

Burke vyjadruje svoj rešpekt a varuje pred radikálnymi zmenami, pričom poukazuje na ich dôsledky. Práve radikálnymi zmenami, spočívajúcimi v odstránení konštitučnej monarchie a presadení absolutizmu v Anglicku, sa krajina dostáva do jednej z najväčších kríz a spoločensko-politického chaosu. Slávna revolúcia, no najmä vývoj po nej poukázal na anglickú spoločnosť, ktorá nechce preberať spôsoby riadenia krajiny, ktoré nikdy neodskúšala alebo ktoré sa už raz v praxi ukázali ako škodlivé ([2], 3). Udalosťami v Anglicku poučený Burke nemôže prijať za svoj názor presadzovaný francúzskym ľuďom, ako napríklad „človek sám sebe pánom“ či „je lepšie, keď si zem vládne sama, ako keď miliónom vládne jeden“. Burke tvrdí: „Duch novátorstva je všeobecne dôsledkom domýšľavosti a obmedzených názorov“ ([2], 4). Heslá francúzskych revolucionárov sú pre Burkeho neprípustnou ideológiou ako produkty osvietenských ideí vytvárajúcich „nového“, dokonalého, neomylného človeka. Táto ideológia vo Francúzsku nemá svoju tradíciu a ani zo žiadnej nevychádza, je abstrakciou. A tak Burke upozorňuje: „Ľudia, ktorí sa nikdy neobhliadajú späť ku svojim predkom, nebudú brať ohľad ani na svojich potomkov“ ([2], 45). Tradícia Anglicka nebola spätá s absolutizmom – jeho uplatňovanie vychádzalo pre konzervatívcoz z neprípustných, zákonom nepodložených, abstraktných princípov ([13], 62) a jeho presadzovanie prinieslo len skazu. Snahy francúzskeho ľudu

---

⁹ Po rozštiepení strany whigov na tzv. nových – „pokrokových“ – a starých – „konzervatívnych“ – sa Burke na rozdiel od väčšiny kolegov obhajujúcich revolučné udalosti vo Francúzsku postavil na stranu menšiny kritizujúcej tieto udalosti, a teda stáva sa členom starých whigov.

o tzv. „sebevládu“ sú podobnou abstraktnou ideológiou. Obsah skúsenosti Francúzska vo sfére spravovania štátu nie je spätý s vládnutím ľudu jeho „vlastnými rukami“ a navyše do popredia vystupuje riziko, že bez autority neexistuje jednotlivec, len stádovitý konformizmus. Burke píše: „...celý ten klan osvietených hláv si myslí, že vlády sa môžu meniť, ako sa menia šaty podľa módy, a to s rovnako malým negatívnym dopadom.“ ([2], 96-97). Burkeho tvrdenia z časti podporuje situácia, ktorá nastala po brutálnej vražde francúzskeho kráľa. Situácia, ktorú vystihuje jakobínsky teror, nepokoj, bieda či stádovitý konformizmus, síce s vytýčenými cieľmi, ale nereálnymi postupmi ([9], 116–118).

Stojí teda Burke v snahe obhájiť svoj názor týkajúci sa v tom najširšom slova zmysle rešpektu ku skúsenosti na strane absolutizmu? Mala by byť absolutistická a vykorisťovateľská vláda panovníka a privilegovaných vrstiev vo Francúzsku podľa neho naďalej uchovaná napriek viditeľnej skaze tých najbiednejších len preto, že Francúzsko malo s týmto politickým systémom svoju skúsenosť? Edmund Burke síce bol jednoznačne kritikom Francúzskej revolúcie, ale bol dôsledným kritikom, ktorý presne vedel, ktoré aspekty kritizuje, ako aj prečo. „Aj v takej extrémnej situácii (akou je revolúcia) je potrebné zmenu obmedziť len na chybnú časť, ktorá si vynucuje odchýlku.“ „...všetky zásahy musia prebiehať tak, aby nedošlo k narúšaniu celistvosti občianskeho a politického systému.“ ([2], 34). „...existuje zlatý stred. Alternatíva absolútnej deštrukcie a alternatíva bez akýchkoľvek reforiem nevyčerpávajú všetky možnosti.“ „Sklon uchovávať a schopnosť zdokonaľovať sú nerozlučne spojené.“ ([2], 164). Odmietanie teda akýchkoľvek spoločenských zmien a reforiem pripisované Burkemu je z nášho pohľadu iba zdanlivé. Burke tvrdí: „Štát bez prostriedkov na istú zmenu nemá ani prostriedky na svoje uchovanie“ ([2], 34). Zmeny v štáte sú teda pre Burkeho nevyhnutnosťou spätou s jeho zachovaním. Uvedomoval si potrebu zmeny nevyhovujúceho absolutizmu vo Francúzsku. Všetky zmeny však majú prebiehať tak, aby zachovali istú kontinuitu. Kontinuitu s tradíciami, aby nedošlo k narúšaniu celistvosti, do ktorej patria tie prvky, ktoré si vyžadujú reformovať, ako aj tie, ktoré sú prospešné a ktoré treba zachovať. A teda akákoľvek rýchla transformácia mimo kontinuity, mimo rozlíšenia medzi skúsenosťou overených prospešných a narúšajúcich elementov v riadení štátu, je pre spoločnosť hrozbou.

Burkeho teda nie je možné označiť za obhajcu charakteru absolutistickej moci, ktorá je vykonávaná vo Francúzsku pred vypuknutím revolúcie. Burke si uvedomuje jej deštruktívnu povahu a následky, ktoré spôsobuje. Uvedomuje si nutnosť zmeny. Burke

však kladie dôraz na spôsob uskutočňovania týchto zmien a reforiem aj v absolutistickom systéme vo Francúzsku, pričom preferuje pomalé a uvážené zmeny zohľadňujúce nielen prítomnosť, ale aj minulosť a budúcnosť štátu, ako aj jeho ľudu.

2.2.3 Názor na revolúciou preferovaný systém vládnutia

Chybnú časť politického vládnutia vo Francúzsku predstavovali stupňujúce sa absolutistické tendencie, avšak s rovnakou fanatickosťou sa podľa Burkeho prejavujú dogmatickí prívrženci absolútnej moci ľudu – ľudová voľba ako výhradne zákonný zdroj autority ([2], 38). Mohli by sme teda povedať, že francúzsky ľud sa snažil o Burkem kritizovaný prechod od jednej extrémnej formy vlády – od absolutizmu – k opačnej strane rovnakého extrémizmu – k demokracii. Burke rázne tvrdí: „Dokonalá demokracia je tou najhanebnejšou vecou na svete, a preto je aj najtrúfalejšou. Žiaden človek si sám za seba nepripustí, žeby mohol byť potrestaný. Je nepochybné, že ľud ako celok nemôže byť potrestaný“ ([2], 102). V kolektívnom rozhodovaní, ktoré je súčasťou demokratického systému, diel hanby pri činoch ľudu ako celku v tomto systéme, je malý. Zároveň Burke vyjadruje názor, že vôľa a záujmy množstva ľudí sa veľmi často líšia a zlá voľba len zdôrazňuje ich rozdielnosť ([2], 63). A práve kvôli zneužívaniu moci a schvaľovaniu individuálnych záujmov¹⁰ v podobe verejných záujmov a následného verejného súhlasu ([2], 102) je Burke kritikom uplatnenia tohto systému vo Francúzsku.

Francúzski revolucionári v snahe nastoliť nový spoločensko-politický poriadok vychádzali z ideí osvietenského racionalizmu, ktorého ústrednou kategóriou sa stáva rozum. Rozum, ktorým disponuje človek a prostredníctvom ktorého človek smeruje k „dokonalosti“. Prostredníctvom ktorého sa človek identifikuje od svojej podstaty ako dobrá bytosť, ktorá dokáže viesť samú seba, a teda aj dobre spravovať celú spoločnosť. Základnou jednotkou spoločnosti podľa ideí osvietenského hnutia je človek ako autonómna, rozumná, prirodzene dobrá bytosť, ktorá sa stáva sama sebe zákonodárcom i sudcom a ktorá musí poslúchať iba ten zákon, ktorý si sama stanoví ([14]). Tento prístup k človeku vedie revolucionárov k presadzovaniu demokracie ako k najlepšiemu poriadku.

Burke sa k takémuto vnímaniu človeka stavia ako k abstraktnej ideológii, ktorá nemá s realitou nič spoločné. Človek nie je a ani sa nikdy nestane dokonalým. Prihliadajúc

---

¹⁰ Počet individuálnych záujmov je toľko, koľko je počet individuí.

na charakter vlády, Burke vysvetľuje, že ak majú ľudia právo na všetko, tak ako im je táto možnosť predstieraná v demokratickom systéme, žiadajú všetko a nezískajú nič ([2], 70).

Ako som už konštatovala, myšlienka „rovnosť, bratstvo, sloboda“ sa pri budovaní nového systému vládnutia vo Francúzsku stala nosnou myšlienkou. Ako sa Burke stavia k tomuto heslo francúzskych revolucionárov pri jeho presadzovaní v novom spoločensko-politickom zriadení? Burke odmieta rovnosť ľudí v schopnosti vládnuť. Spôsobilosť vládnuť priznáva len niektorým kategóriám ľudí a uvažuje o prirodzenej hierarchii. Pre spoločnosť je hierarchia nevyhnutná kvôli zachovaniu rovnováhy spoločenskej stavby ([2], 60). „V každej spoločnosti, zloženej z občanov rôznych skupín, bude vždy nejaká skupina stáť vyššie“ ([2], 60). Burke pripisuje schopnosť vládnuť aristokratickej vrstve, pričom zdôrazňuje, že nevyhradzuje moc, autoritu a hodnosť rodom, ale cnosti a múdrosti ([2], 61). „Šľachta a duchovenstvo umožňovala rozvoj vzdelanosti i uprostred vojen a zmätkov a aj v dobe, keď boli vlády vo svojej zárodočnej podobe“ ([2], 88). Proti tomuto argumentu obhajúcemu aristokraciu ako spoločenskú vrstvu predurčenú na vládnutie a disponujúcou múdrosťou Burke hovorí: „Už teraz sa vo všetkých krokoch Národného zhromaždenia¹¹ a u všetkých jeho radcov prejavuje myšlienková chudoba, hrubosť a vulgárnosť. Ich veda je arogantnou nevedomosťou. Ich ľudskosť je divoká a brutálna“ ([2], 89).

Kontrast týchto argumentov potvrdzuje už spomínaný chaos vo vnútri samotného Národného zhromaždenia, v ktorom dochádza k rozštiepeniu sa na dve skupiny, a to radikálov a umiernených, ktorí sú nositeľmi rôznych predstáv o spôsobe vlády a jej výkone. V nadväznosti na uvedené Burke obhajuje aristokraciu aj z dôvodu vyplývajúceho z prirodzenej reality, že masa ľudí nie je vybavená na vykonávanie politickej moci a že existuje len málo ľudí, ktorí sú z rôznych príčin usposobení pre rolu spoločenských vodcov ([15], 85-86). Teda mohli by sme povedať, že Burke nemôže uznať demokraciu za správnu formu riadenia z jednoduchého a prirodzeného dôvodu, a to nerovnosti medzi ľuďmi. Nerovnosti, ktorá neumožňuje každému členovi spoločnosti zastávať pozíciu vodcu. Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že pre človeka existujúceho v spoločnosti snažiacej sa uplatniť, podľa Burkeho abstraktnú ideu absolútnej rovnosti v podobe demokratického systému, by to znamenalo život buď v anarchii alebo v tej „najhoršej“ tyranii.

---

¹¹ Národné zhromaždenie – pôvodne tvorili zástupcovia tzv. 3. stavu vo Francúzsku, tvoreného vrstvou buržoázie (remeselníci, roľníci, mešťanstvo, obchodníci...). Národné zhromaždenie zrušilo feudálne privilégiá, prijalo *Deklaráciu ľudských práv*. Onedlho sa začínajú prejavovať rozpory vo vnútri Národného zhromaždenia, dôsledkom čoho bola napríklad aj vražda francúzskeho kráľa.

2.2.4 Najvhodnejšie spoločensko-politické usporiadanie

Vláda nie je ustanovená na základe prirodzených práv¹², na ktorých základe má byť podľa predstáv francúzskych revolucionárov vybudovaná demokracia. Občianska spoločnosť¹³ ako výsledok konvencie produkuje podľa Burkeho zásady nevyhnutné pre samotnú existenciu tejto spoločnosti. Tieto zásady majú tiež podobu konvencií, ktoré obmedzujú a upravujú aspekty ústavy, zákonodárnu, súdnu i výkonnú moc. Jednou zo základných zásad dôležitých pre existenciu spoločnosti je zásada, že žiadny človek si nemôže byť sudcom vo svojej veci ([2], 69–70). Vláda je mechanizmom zabezpečujúcim ľudské potreby. A aby boli ľudské potreby ustavične sa vyvíjajúce a meniace, dostatočne a spravodlivo zabezpečené, je podľa Burkeho potrebná konštitúcia štátnej autority a náležité rozdelenie moci, čo si vyžaduje hlbokú znalosť ľudskej povahy a ľudských potrieb ([2], 71). A preto – ako Burke upozorňuje, že zosnovať takýto štát zabezpečujúci ľudské potreby si vyžaduje tú najväčšiu skúsenosť – je potrebná nekonečná obozretnosť, kým sa niekto odváži strhnúť stavbu, ktorá po roky uspokojivo zodpovedala všeobecnému cieľu spoločnosti ([2], 71). Na základe vyššie uvedeného je zrejmé, že touto obozretnosťou a skúsenosťou podľa Burkeho disponuje len istá úzka vrstva spoločnosti – privilegovaná vrstva šľachty, aristokracie a duchovenstva. Ostatná spoločnosť sa má teda rozhodnutiam tejto privilegovanej vrstvy, ktoré Burke považuje za tie najsprávnejšie a najmúdrejšie, podriaďovať a konať v súlade s nimi. A len takto rozdelená spoločnosť môže dobre fungovať. Avšak nedochádza z Burkeho strany k prílišnému podceňovaniu tej ostatnej spoločnosti mimo privilegovanej vrstvy? Nie je predsa len úplná absencia komunikácie medzi vládnucimi a ovládanými v konečnom dôsledku badateľná aj v príčinách revolúcie? Môžeme len usudzovať, že Burkeho odpoveď by znela skôr v zmysle preferovania cesty podcenenia ostatnej, tej nie vlády schopnej spoločnosti, než zániku jej existencie, ktorý by jej hrozil, ak by sa ona, ako nedisponujúca dostatočnými vedomosťami a skúsenosťou chopila moci.

Z uvedeného je viac než zrejmé, že Burke bol horlivým zástancom konštitučnej monarchie s presne rozdeleným systémom moci na zákonodárnu, súdnu a výkonnú moc

---

¹² Prirodzeným právam sa venuje kapitola 3.2.3 *Obsah a platnosť prirodzených práv*.

¹³ Občianska spoločnosť – pojem, ktorý u Burkeho nadobúda význam totožný s jeho chápaním v 15. storočí, keď sa tento pojem vzťahoval na životné podmienky v civilizovanej, politickej komunite vyznačujúcej sa slušnosťou, mestským spôsobom života, občianskym partnerstvom usmerneným občianskymi zákonmi (vid. Adam Ferguson, *Essay on the History of Civil Society*, 1767).

ako toho najsprávnejšieho spoločensko–politického zriadenia. Systém moci rozdelený na tri zložky a spravovaný v rukách podľa Burkeho tých najkompetentnejších.

2.3 Postoj Paineho k revolúcii a jej snahám v oblasti formálnych inštitúcií

V snahe objasniť perspektívu Thomasa Paineho na tú „najvhodnejšiu“ podobu formálnych inštitúcií považujeme za potrebné odpovedať na nasledujúce otázky: Akú povahu má postoj T. Paineho k dôvodom vypuknutia a k priebehu samotnej revolúcie vo Francúzsku? Ako hodnotí snahy a zámery hlavných „vodcov“ – revolucionárov vo Francúzskej revolúcii? Prostredníctvom týchto a ďalších otázok bude našou snahou nájsť odpovede týkajúce sa tém, na ktoré sa naša pozornosť zameriava, a to: Čo pre T. Paineho znamená absolutizmus ako systém spravovania krajiny vo Francúzsku, proti ktorému sa vztýčili „vlajky“ revolúcie? A aká je podľa neho tá „najsprávnejšia“ podoba spoločensko-politického usporiadania so zreteľom na človeka ako účastníka spoločnosti fungujúceho v tomto usporiadaní?

Je potrebné poznamenať, že hlavným východiskom názorov T. Paineho je analytická kritika, ktorej podrobil dielo E. Burkeho *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku*. Významnú časť diela teda tvoria jeho názory v priamej reakcii na výroky, názory a postoje E. Burkeho. Ďalej sa T. Paine vo svojich názoroch na revolúciu vo Francúzsku vo významnej miere opiera o Americkú revolúciu¹⁴, ktorej bol priamym a zreteľne aktívnym účastníkom.

2.3.1 Uchopenie príčin revolúcie a jej priebehu

Thomas Paine sa vo svojom diela *Práva človeka* zmieňuje o viacerých všeobecne známych dôvodoch vypuknutia revolúcie¹⁵, ktorých hlavný koreň identifikuje ako despotizmus francúzskej monarchie. „Človek nie je majiteľom človeka...“ ([6], 16) – praktiky predrevolučného vládneho systému sa však vyznačovali výrazným porušovaním tohto osvietensko-humanistického hesla. Neúmerným povyšovaním niektorých

---

¹⁴ Thomas Paine sa považuje za jedného zo zakladateľov Spojených štátov amerických. Prívlastok jedného z otcov Spojených štátov amerických mu právom prislúcha z dôvodu jeho horlivého boja za nezávislosť amerických kolónií od britskej nadvlády, čoho dôkazom je aj jeho dielo *Zdravý rozum* (*Common Sense*).

¹⁵ Pozri kapitolu 2.1 Predrevolučný vládny systém a identifikácia snáh revolucionárov.

jednotlivcov – tzv. štátnych „autorít“ a aristokracie – dochádza vo Francúzsku k ponižovaniu a zatlačaniu do biedy, nie len tej materiálnej, obrovskej masy ľudí ([6], 35). Je možné považovať za nedostačujúce odôvodnenie vzniku revolúcie to, že vlastná vláda zahnila svoj ľud do života nevyhovujúcej situácie? Vládou, ktorá by podľa každého zdravo uvažujúceho človeka, ako to naznačuje veľká časť Paineovho diela, mala slúžiť práve pre ľud, ako celok? Uvedené Paine vyjadruje aj nasledovným spôsobom: „...vláde nového typu sa zveruje moc pre všeobecný prospech celej spoločnosti“ ([6], 155). Thomas Paine, ako jeden z nadšencov osvietenských ideí v tej dobe šíriacich sa po západnej Európe, očividnú nadvládu istej skupiny ľudí a zároveň útlak ostatnej väčšiny musel jednoznačne odmietnuť a považovať za absolútne dostatočný dôvod k vypuknutiu revolúcie.

Ako Paine poníma častú hrubosť revolucionárov v začiatkoch, ako aj v priebehu samotnej revolúcie? „Keď raz už treba niečo urobiť, má sa človek alebo do toho vložiť telom a dušou, alebo sa o to ani nepokúsiť“ ([6], 22). Uvedený citát z diela *Práva človeka* naznačuje autorovu horlivosť, ako aj odvahu k radikálnym činom. „Ľudia sa to učia od vlád ..., a oplácajú sa takými trestami, aké si zvykli vidieť“ ([6], 33) – kruté výjavy v podobe trestov predrevolučnej vlády vo Francúzsku namierené proti najnižším vrstvám obyvateľstva mali svoj účinok. A tak je podľa Paineho len málo počudovania hodné, že konanie revolučných vrstiev je sprevádzané podobnými krutými činmi ([6], 34). „Násilnosti nepramenili zo zásad revolúcie, ale z ovzdušia útlaku, ktoré vládlo pred ňou a ktoré revolúcia má zmeniť. Tieto násilnosti treba pripisovať ich pravej príčine...“ ([6], 35). Avšak môže dospieť k odstráneniu násilia a útlaku za využitia rovnakej zbrane, a to opätovného násilia (aj keď už ide o násilie s tak povediac „lepším“ úmyslom, akoby niektorí namietali), ale preda len násilia? Môže sa toto „lepšie“ násilie stať zdrojom nenásilného, ba spravodlivejšieho či lepšieho systému vládnutia? Nepripomína Paineho obhajoba spôsobu boja francúzskeho ľudu kruté, súčasnosťou odsúdené heslo staroveku: „oko za oko, zub za zub“? Nevymyká sa praktizovanie tohto výroku civilizovanému žitiu? Mohlo by sa zdať, že Paine bol ortodoxným zástancom spôsobu priebehu revolúcie. Opierajúc sa o vyhrotenú a s existenciou hraničiacu situáciu a žalostnú realitu, do ktorej bol francúzsky ľud zatlačený, Paine obraňuje často kruté metódy a spôsoby konania tohto zbedačovaného ľudu. Je reakcia francúzskeho ľudu prirodzenou reakciou človeka konajúceho v adekvátnom afekte, ovplyvneného adekvátnymi emóciami? Na druhej strane Paine tvrdí, že vo Francúzskej revolúcii dochádza k poučovaniu a osvecovaniu ľudu

s cieľom, aby pochopil, že v revolúcii nejde o pomstu, ale o dosiahnutie cnosti ([6], 35). Uvedené nám demonštruje aj to, že Paine sa zastal francúzskeho kráľa odsúdeného na smrť: „Zabite kráľa, ale ušetrte človeka“ ([16], 239-240).

Z uvedeného kontrastu – na jednej strane obrany krutého priebehu revolúcie T. Painem a na strane druhej naznačenie snahy vnuknúť revolúčnému ľudu myšlienku bojovať za vyššie hodnoty v podobe cnosti – nám vyplynula možnosť napadnutia sily Paineových argumentov v prospech priebehu revolúcie. O ortodoxnosti Paineho obhajoby priebehu Francúzskej revolúcie by sa teda dalo polemizovať. Dovoľujeme si konštatovať, že z výrokov Paineho možno cítiť značnú neistotu, ktorá jednoznačne skúseného čitateľa nemôže presvedčiť v prospech obhajoby jeho názoru v tomto smere. Aj keď príčiny, na ktoré Paine dáva pri zdôvodňovaní vypuknutia revolúcie dôraz, rešpektujúc osvietenké myšlienky a myšlienky o dôstojnosti všetkých ľudí bez výnimky, sú len málo napadnuteľné.

2.3.2 Názor na predrevolučný absolutizmus

„Vzbura sa začala a revolúcia bola namierená proti despotizmu monarchie...“ ([6], 22). Ľud povstal podľa Paineho proti despotickým zásadám vlády, ktoré vychádzali z pôvodného zriadenia spreď mnohých storočí. Doba, v priebehu ktorej sa despotizmus vo Francúzsku uplatňoval, ukazuje, že jeho korene siahali hlboko do všetkých inštitúcií a úradov spravujúcich francúzsky štát. Paine hovorí o tzv. nekonečnom labyrinte despotických úradov, ktorého začiatok či koniec je len ťažko dešifrovateľný. Systém dedičnej monarchie, ktorým bolo definované aj Francúzsko 18. storočia, prehlbovaniu krutého, zlo a biedu prinášajúceho despotizmu len prial. A tak slovami Paineho režim dedičnej monarchie vo Francúzsku s očividnými prvkami despotizmu možno bez zaváhania pomenovať dedičným despotizmom ([6], 22-23). Ľud nepovstal prioritne proti kráľovi, ktorý bol v podstate iba „zanedbateľným“ elementom tohto despotického labyrintu. Rozumom uvažujúci a osvietený ľud povstal proti despotizmu ako takému. Despotizmu, ktorý bol príčinou jeho biedy, života v neľudských podmienkach, útlaku. „Čo jeden vek považuje za správne a vhodné, môže sa v inom veku považovať za nesprávne a nevhodné“ ([6], 19) – systém dedičnej despotickej monarchie ako absolutizmu umožňuje len v minimálnej miere alebo vôbec prispôbiť sa veku a jeho charakteru.

Ako teda takýto systém nereagujúci na neodmysliteľný a samozrejímavý vývoj človeka, spoločnosti a s nimi súvisiacimi záležitosťami môže byť tým správnym spôsobom spravovania krajiny? Dedičná monarchia nepripúšťajúca radikálnu zmenu pod vplyvom faktu prirodzeného a radikálneho vývoja je podľa Paineho vládou obmedzujúcou životy živých a obhajujúcou životy mŕtvych ([6], 16). Takto vnímaná dedičná monarchia ako stagnujúci systém na minulosti, nerešpektujúca a neprispôsobujúca sa zmenám, navyše s prvkami despotizmu, nemôže mať pre ľudí, ktorí pod ňou žijú, pozitívny dopad. Paine demonštruje svoj kritický postoj k dedičnej monarchii, ktorú nazýva vládou starého typu aj nasledovnými argumentmi:

- Vláda starého typu si prisvojuje moc pre svoj vlastný prospech.
- Stará vláda sa drží vďaka systému vojen.
- Svoj blahobyt meria množstvom daní.
- Keďže žiaden človek nemá právo rozhodovať o potomstve, tak ani dedičná monarchia zložená z jednotlivcov nemôže o tomto potomstve rozhodovať.
- Králi v dedičnej monarchii nastupujú jeden po druhom, nie ako rozumné bytosti, ale ako živočíchy ... ([6], 155- 157)

Takýmito a podobnými argumentmi T. Paine vyvracia možnosť správnosti dedičnej monarchie ako vládneho systému. A naopak, označuje ju za najsmiešnejší a najnedokonalejší vládny systém ([6], 156), ktorého súčasťou nie je cnosť a múdrosť. Nasledovníci v systéme dedičnej monarchie, ako nám to dokladujú príklady viacerých krajín, boli skutočne mnohokrát tyranmi, idiotmi, šialencami¹⁶. Naznačuje Paine uvedeným, že múdrosť otca neznamena automaticky aj múdrosť jeho syna? Paine sa radikálne vyslovuje za revolúciu ničiacu tento hrubý, násilný a nezdravý spoločensko-politický systém – monarchiu, ktorú v každej forme a podobe považoval za uzurpáciu ([13], 55).

---

¹⁶ Narušené duševné zdravie bolo realitou, ktorú nám história ukazovala okrem iného aj na tróne Francúzska. V snahe udržať následníctvo v systéme dedičnej monarchie, mnohokrát dochádzalo v kráľovských rodinách a medzi tzv. modrou krvou k incestom.

2.3.3 Perspektíva najvhodnejšej vládnej formy

Kroky francúzskeho ľudu v revolúcii ako reakcii na dovtedajšiu situáciu¹⁷ boli vedené v zmysle jeho participácie na spravovaní štátu. Participácia, ktorá mala znamenať uplatnenie a naplnenie potrieb všetkých členov spoločnosti v rovnakej miere a ktorá mala nádych demokratických praktík. Revolúcia sa niesla v duchu možnosti každého jedného občana zúčastniť sa na spoločensko-politickom riadení, resp. ho ovplyvniť či zasiahnuť doň. Protagonisti revolúcie sa odvolávali na idey republikánskeho zriadenia, prirodzeného práva a rovnosti ([7]). Francúzsky ľud dlho žijúci pod jarmom absolutizmu buď nazbieral odvahu alebo bol vyprovokovaný už neúnosným útlakom, no akokoľvek postavil sa proti despotickeému charakteru spoločensko-politického poriadku. Postavil sa za seba a za svoje práva.

Ako sa k týmto demokratickým ambíciám stavia Thomas Paine? „Každá generácia má a musí mať v každom ohľade slobodu konať podľa daných podmienok ... nech sa ľud rozhodne pre čokoľvek, má na to právo“ ([6], 16). Z uvedených výrokov je zrejmé, že Paineho predstava vládnej formy jednoznačne musí zahŕňať dva komponenty, ktoré sú pre daný vládny systém rozhodujúce, a to: ľud ako celok a jeho slovo či jeho rozhodnutie, t.j. to, čo je pre ľud prioritné. Uvedené nám potvrdzuje aj Paineho výrok: „Ľud má vždy vrodené nescudziteľné právo zrušiť každú vládnú formu, ktorá mu nevyhovuje a nastoliť takú formu, ktorá zodpovedá jeho záujmom, sklonom a jeho šťastiu“ ([6], 125). A keďže Francúzska revolúcia bola revolúciou ľudu a jeho rozhodnutia, Paine bol presvedčený o správnosti revolúcie a jej snáh v smere zmeny režimu k jej demokratickej forme, v ktorej hlavnú rolu má zohrať práve spomínaný ľud. V tejto forme, v ktorej sa zvrchovanosť, ako to opisuje Paine, vracia z monarchie na svoje pôvodné miesto – k ľudu. „Každý občan je súčasťou zvrchovanosti a ako taký nemôže uznávať nijakú osobnú poddanosť, môže poslúchať iba zákony“ ([6], 125-126).

Paine vo svojom diele presne zadefinoval svoju predstavu tej „najsprávnejšej“ podoby spoločensko-politického usporiadania. Je však potrebné podotknúť, že tejto jeho predstave predchádza názor spochybňujúci prospech všetkých vlád vo všeobecnosti a výsostné uctievanie inštitúcie spoločnosti. O tom vypovedá aj nasledujúce tvrdenie: „Vláda, tak ako šaty, je znakom stratenej nevinnosti, kráľovské paláce stoja na troskách rajských mocností“ ([17], 23). Akokoľvek – Paineho predstava je v priamej súvislosti

---

¹⁷ Pozri kapitola 2.1 Predrevolučný vládny systém a identifikácia snáh revolucionárov.

s demokratickými snahami francúzskych revolucionárov. Aj keď treba upozorniť, že rozlišuje rôzne podoby systémov demokratických vlád a ich zásady. Je významným zástancom republikánskej vlády¹⁸ vo forme zastupiteľskej. Podľa neho zastupiteľský systém vládnutia stmeľuje pri svojom praktizovaní celú spoločnosť (každého jej člena), je tým najzrozumiteľnejším systémom produkujúcim tie najmúdrejšie zákony. Vylučuje nevedomosť, je systémom transparentným, a teda je tou najsprávnejšou formou vládnutia ([6], 160-165). Pre objasnenie – pod stmeľovaním spoločnosti v zastupiteľskom systéme môžeme chápať spájanie všetkých zložiek spoločnosti do tohto systému, čím sú ich záujmy a potreby jednak poznávané, rešpektované, zohľadňované a v neposlednom rade aj napĺňané. „Múdrost“ zákonov a vylúčenie nevedomosti vyplýva z predpokladu, že ak sa zastupiteľský systém neviaže iba na úzky okruh ľudí¹⁹, ale práve naopak, pokrýva spoločnosť ako celok, pravdepodobnosť výskytu či nájdania „múdrosti“ (toho správneho a pre ľud toho najprospernejšieho) je vyššia práve v tomto celku, v celku spoločnosti. A keďže zastupiteľský systém je výtvorom spoločnosti, skladanie účtov prebieha práve na jej úrovni, a tým sa zabezpečuje jednak jeho transparentnosť, ako sa aj znižuje pravdepodobnosť korupčných vzťahov zvyhodňujúcich osoby či skupiny osôb. Týmto spôsobom argumentuje T. Paine svoje presadzovanie zastupiteľskej republiky ako formy vlády vo Francúzsku, ako garancie zabezpečenia dôstojnosti všetkých ľudí danej spoločnosti v rovnakej miere ([6], 163).

V súlade s Paineho predstavou správnej formy spoločensko-politického usporiadania je aj Ústava prijatá Ústavodarným národným zhromaždením z roku 1791 vo Francúzsku. Obsahom jej preambuly je: „Nie je viac ani šľachty ani páirov, ani dedičných rozdielov, ani stavovských rozdielov, ani feudálneho režimu, ani vrchnostenských súdov, ani žiadnych titulov, pomenovaní a výsad, ktoré sa z neho odvodzovali, ani žiadneho rytierskeho poriadku, ani žiadnej z korporácií akoby radov, pre ktoré sa vyžadovali dôkazy šľachtictva alebo ktoré predpokladali rozdiely pôvodu, ani žiadnej inej prednosti ako je prednosť verejných úradníkov pri výkone ich úradov. Nie je viac prednosti ani dedičnosti nejakého verejného úradu. Nie je viac pre žiadnu časť národa ani pre žiadneho jednotlivca, nijakej výsady ani výnimky zo všeobecného práva všetkých Francúzov. Nie je viac cechov,

---

¹⁸ Vychádzajúc z významu slova republika (*res publica* – verejná vec, verejné blaho) a slova monarchia (monarchia – mrzký) dáva T. Paine tieto vládne systémy do vzájomného protikladu.

¹⁹ Viazanie „múdrosti“ len na úzky okruh ľudí – privilegovaných, vládnučich vrstiev – Paine nielen kritizuje, ale aj spochybňuje.

ani korporácií podľa zamestnania, umenia a remesiel. Zákon neuznáva viac rehoľné služby ani žiaden iný záväzok, ktorý by odporoval prirodzeným právam alebo ústave“ ([18]).

Obsah tejto preambuly vystihuje dôležité prvky, ktoré nachádzame ako súčasť Paineho predstavy o zastupiteľskej demokracii ako o správnej vládnej forme. Ide o zvrchované postavenie spoločnosti ako celku, a z toho vyplývajúcej miery rovnosti, ktorá sa uplatňuje pred výsostným postom, na ktorom sa nachádza zákon danej vládnej formy a jej ľudu.

3 Človek figurujúci v neformálnych inštitúciách

Akú rolu zohráva v Paineho a Burkeho názorových konceptoch človek ako individuálna bytosť? Akými vlastnosťami, morálkou a hodnotami disponuje ich predstava o človeku? Aké miesto človek v spoločnosti ako neformálnej inštitúcii zastáva a aká je miera, ktorou sa človek pričiňuje k vzniku či fungovaniu tejto spoločnosti? Z čoho vznikla spoločnosť a čím je možné ju charakterizovať? Kto tvorí spoločnosť a akú „hierarchiu“, usporiadanie ju podľa Burkeho a Paineho najlepšie vystihuje?

Uvedené otázky naznačujú, že značná časť obsahu kapitoly bude venovaná človeku ako bytosti, ktorá nenapadnuteľne zohráva jednu z hlavných úloh pri všetkom dianí vo svete²⁰. A tiež človek, na ktorého všetko dianie vo svete má, či už vo väčšej alebo menšej miere, v pozitívnom alebo negatívnom, istý vplyv. Tak tomu bolo aj počas Francúzskej revolúcie, za ktorou stál práve človek. Človek vystupuje do popredia a rozhoduje sa pre revolúciu. Človek, ktorý stojí za všetkými udalosťami, ktoré sa stali súčasťou i dnes prerozprávanej revolúcie vo Francúzsku. Odpovede na vyššie položené otázky budú sprostredkované analýzou Burkeho a Paineho pohľadov na jednotlivca, spoločnosť a miesto človeka v tejto spoločnosti. Ďalej našou snahou bude dospieť k právam, akými človek disponuje. Naším zámerom bude predložiť argumenty v prospech práv, ktoré jednotlivcovi prislúchajú z pohľadu Paineho a aké z pohľadu Burkeho. Súčasne uvedieme, na ktoré práva autori kladú dôraz.

3.1 Človek v spoločnosti verzus jeho podstata z pohľadu Burkeho

Burkeho ponímanie podstaty človeka je čiastočne dedukovateľné z ponímania podstaty človeka u filozofa 17. storočia Thomasa Hobbesa. Uvedenú skutočnosť sa pokúsime preukázať hlavne v konečnom dôsledku tohto ich ponímania. Kým Hobbes tvrdí, že samostatný človek je bytosť túžiaca po sláve, bohatstve a moci ([19], 53), tak Burke sa vyjadril, že k túžbam človeka patrí obmedzenie vášní iných ľudí ([4], 45). Vychádzajúc teda z premisy o nie tej najušľachtilejšej a najdokonalejšej podstate človeka, Hobbes

---

²⁰ Pod pojmom svet máme na mysli svet v užšom zmysle slova – či už rodinný svet alebo svet spoločnosti ako národa, v ktorej sa jednotlivec vyskytuje. Súčasne pod pojmom svet vnímame aj jeho širší charakter, svet v jeho globálnych rozmeroch, t. j. svet všetkých ľudí. Každopádne, či už v užšom, alebo širšom zmysle slova, pod pojmom svet myslíme svet tvorený živými bytosťami – ľuďmi – a jeho inštitúciami (formálnymi a neformálnymi).

konštatuje, že realizácia individuálnej existencie by znamenala trvalú vojnu či vojnu všetkých proti všetkým – *bellum omnium contra omnes* ([19], 53). Podvedomá znalosť či súhlas s jadrom tohto faktu pravdepodobne vedie Burkeho k automatickému začleneniu človeka do spoločnosti, ktorú možno označiť z Burkeho vyjadrení za jeho podstatu. Človeka žijúceho mimo spoločnosti teda už ani nemyslí. Obaja autori nezávisle od seba tak povyšujú spoločnosť na inštitúciu, ktorá je zárukou zachovania ľudského rodu. Tento názor o zachovaní ľudského rodu vytvorením inštitúcie spoločnosti podporuje aj grécky klasický filozof Aristoteles, keď hovorí, že človek je od prírody bytosť spoločenská - *zoon politikon* ([20], 22). Prečo by aj Aristoteles zdôrazňoval človeka ako spoločenskú bytosť, ak by okrem iného²¹ nepochyboval o pozitívnej povahe jeho podstaty?

Čo však pre človeka znamená jeho fungovanie v spoločnosti? A ako sa realizuje jeho bytie v tejto spoločnosti? V akej miere sa človek odkláňa, respektíve musí odkloniť od svojej egoistickej prirodzenej podstaty, ako ju opísal Hobbes, ak chce byť súčasťou dobre fungujúceho spoločenstva ľudí? Odpoveďou na uvedené otázky sú nasledujúce kapitoly obsahujúce vyjadrenia postoja k jednotlivým elementom hesla francúzskych revolucionárov, a to k slobode, rovnosti.

3.2 Burkeho koncepcia človeka v spoločnosti verus heslo revolúcie

Burke bol kritikom ideí revolucionárov vo Francúzsku ovplyvnených myšlienkami mnoho ľudí oslovujúceho osvietenstva a skĺbených do hesla: „Rovnosť, bratstvo, sloboda“. Nie je možné, aby spoločnosť dobre fungovala a zároveň v nej bol tento princíp doslovne naplnený. Dôvodom je podľa Burkeho utópia v jeho praktickom a absolútnom naplnení a nebezpečenstvo anarchie, ktorú je možné z realizácie danej myšlienky dedukovať. Týmto sme síce vyjadrili negatívny postoj Burkeho k heslu francúzskych revolucionárov, ale nasledujúce podkapitoly podávajú detailnejší pohľad argumentujúci v smere Burkeho stanoviska. Vybrané argumenty nám následne ozrejmiť odpovede na vyššie položené otázky ohľadom fungovania spoločnosti a človeka v nej. Cez postoj Burkeho k slobode a rovnosti sa nám odhalí jeho postoj k spoločnosti, k jej fungovaniu, ako aj roly človeka v nej. Analýza uvedeného nám zároveň odostrie Burkeho vnímanie práv človeka a ich obsahu.

---

²¹ Aristoteles za cieľ a poslanie štátu považoval zabezpečenie dobrého života pre jeho členov, t.j. umožniť plný rozvoj materiálnych a morálnych hodnôt, ktoré sú pre život ľudí nevyhnutné.

3.2.1 Kategória slobody

Burke tvrdí, že sloboda je jednou z mnohých výhod požadovanou v živote realizovanom pod rúškom civilizovanej vlády, ktorá bola civilizovaná v tom pravom slova zmysle ([21]). V Burkeho definícii slobody odhaľujeme, čo tvorí jeden zo základných princípov, na ktorom sa spoločnosť stáva reálne a správne fungujúcou. Burke chápe slobodu v zmysle: „...milujem mužnú a mravnú slobodu podriadenú pravidlám“ ([2], 20). Sloboda a pravidlá – dva pojmy, ktoré sa Burke snaží vo svojich ideách zosúladiť, a len po ich vzájomnej súhre je možné slobodu podľa neho zlúčiť s termínom civilizovaného. A teda aj človek má právo používať titul civilizovanej bytosti len v tom prípade, ak slobodu koná v presne stanovených pravidlách. Na opačnom póle figuruje chápanie slobody bez pravidiel, bez hraníc. Sloboda chápaná ako možnosť robiť všetko to, čo sa mi páči ([13], 12). Takáto sloboda sa približuje k jednotlivcovi ako samostatnej jednotke – k jeho egoistickej povahe, a teda k rozkladu spoločnosti, k anarchii, k vojne všetkých proti všetkým ([19], 53), k statusu necivilizovaného. Na tomto mieste sa prejavuje Burkeho pesimistické poňatie človeka ako samostatnej a individuálne žijúcej jednotky, ktorú charakterizuje nedokonalosť. Človek ako jednotlivec si môže užívať absolútnu slobodu, ale jeho život je spätý s prívlastkom necivilizovaného. Pilier, na ktorom podľa Burkeovho názorového konceptu spočíva spoločnosť vystihuje Kantov²² tzv. všeobecný právny zákon, ktorý znie: „Konaj tak, aby slobodné používanie tvojej ľubovôle bolo zlúčiteľné so slobodou každého podľa všeobecného zákona“ ([19], 67). V tomto vidíme rozdiel medzi revolucionármi presadzovanou individuálnou slobodou každého jednotlivca nadobúdajúcou absolútne rozmery a slobodou realizujúcou sa v spoločnosti. Z Burkeho pohľadu na slobodu by sme mohli tvrdiť, že individuálna sloboda ako absolútna sloboda, ktorá svojimi maximálnymi rozmermi a povahou prislúchajúcou každému jednotlivcovi, stavia človeka do extrémnej, hraničnej pozície strachu o slobodu samotnú a o život človeka vôbec. Jednoducho povedané – presadenie absolútnej slobody by znamenalo návrat k Burkem už ani nemysliacej individuálnosti človeka implikujúcej rozklad spoločnosti znamenajúcej pre človeka ohrozenia, ba stratu jeho existencie. Tento názor je zmysluplný opätovne v priamej súvislosti s Burkeho chápaním primárnej spoločenskej podstaty človeka. Presadenie individuálnej slobody by pre neho znamenalo odpovedať na otázku: „Sloboda, aké zločiny boli spáchané v tvojom mene?!“ ([10], 492) – čo sa vymyká

---

²² Immanuel Kant – duchovný otec klasickej nemeckej filozofie.

z celkovej hodnoty a významu pojmu sloboda a bolo by jeho krutým paradoxom. Paradoxom pozorovateľným v podobe jakobínskeho teroru ako súčasť revolúcie bojujúcej za slobodu. Paradox boja za slobodu, za absolútnu slobodu, ktorá nie je ničím iným než stratou slobody. Aj tieto skutočnosti zdôvodňujú pesimizmus, ktorým sa Burke pri poňatí človeka nepodriadeného istými stanovám vyznačoval. Burke dáva návod na to, ako sa vyhnúť opisovanému paradoxu, a to zosúladieniu slobody s pravidlami, akými sú: dopĺňanie sa slobody s vládou krajiny, s verejnou mocou, s poslušnosťou armády, s morálkou, s náboženstvom, s občianskym a spoločenským správaním ([2], 21-22).

Aká je však povaha týchto pravidiel, zohľadňujúc rôzne formy vlád a od nich sa odvodzujúcich rôznych štruktúr verejných mocí a tých zas implikujúcich rozdielne občianske a spoločenské správanie? Odpoveď na uvedenú otázku nám načrtáva jednu z ďalších dôležitých téz, ktoré boli obsahom Burkeovej názorovej koncepcie. Pre Burkeho koncepciu slobody je okrem odmietnutia absolútnej slobody charakteristické jej poňatie ako dedičstva. „Sloboda má rodokmeň a znamenitých predkov, má svoju galériu portrétov, svoje nápisy na pomníkoch, svoje kroniky, doklady a tituly ([2], 46). Uvedené nám ozrejmuje, že Burke pravidlá, ktorými definuje slobodu, identifikuje z minulosti, s ktorou sa viažu tradície, zvyky, atď. Odpoveď na položenú otázku sa spája s definitívnym odmietnutím univerzálnej slobody Burkem, podľa ktorého je sloboda súčasťou dedičstva a ktorej nadobudnutie je podmienené tradíciou, kultúrou a historickým vývojom konkrétnej pospolitosti²³. Pravidlá, ktoré tvoria hranice spôsobu praktizovania slobody, sú po odmietnutí univerzálnej slobody a jej spojení s dedičstvom dané práve konkrétnym dedičstvom, konkrétnou vládou, konkrétnym ľudom. Tému postoja Burkeho k slobode by sme mohli uzavrieť konštatovaním, že Burke je vyznávač slobody v jej rôznych podobách rešpektujúcich špecifické dedičstvo konkrétnej pospolitosti. Za dôležité považujeme zdôrazniť už vyššie načrtnuté, že Burke odmietnutím univerzálnej slobody jej dáva rozmer, ktorým tejto slobode umožňuje pravé obsahové naplnenie, mimo abstrakcie, ktorá sa s ňou spája, ako to tvrdí, v jej univerzálnom ponímaní. Človek figurujúci v spoločnosti teda nemôže praktizovať slobodu v podobe, v akej by ju praktizoval individuálne, teda v jej absolútnosti, a to z praktického dôvodu pudu sebazáchovy nachádzajúceho sa v každom človeku.

---

²³ Napríklad právo slobody pre Angličanov Burke odvodzoval od stredovekej listiny *Magna Charta* ako slávnostného potvrdenia anglických slobôd a od *Deklarácie práv* ako súčasť *Listiny práv (Bill of Right)*, ktorá sa koncom 17. storočia stala zákonom

3.2.2 Kategória rovnosti

„V každej spoločnosti zloženej z občanov rôznych skupín bude vždy nejaká skupina stáť najvyššie. Rovnostári tu len menia a prevracajú prirodzený poriadok vecí a narúšajú rovnováhu spoločenskej stavby, pretože zdvíhajú do výšky to, čo musí byť kvôli stabilite na zemi“ ([2], 60). Burke vyjadruje svoj nesúhlas k osvietenským postulátom o rovnosti všetkých ľudí, ktorú považoval za utópiu. Utópiu spočívajúcu v odopieraní života a existencie spoločnosti, v ktorej celok vzniká zo života častí a ktoré celok udržuje pri živote. Aby sa celok mohol zachovať, musia sa rozvíjať jeho časti, musia prospievať ([22], 40). Rovnosť priečiaca sa ľudskej prirodzenosti ([23]). Nerovnosť ľudí podľa Burkeho tvorí prirodzenú a nutnú hierarchiu, v ktorej rozhodujú schopnosti a cnosti konkrétneho človeka. „Všetko by malo byť dostupné, nie však všetkým a bez rozdielu“ ([2], 61). Uvedené nás núti konštatovať, že Burke vychádza pri zadefinovaní ľudí ako nerovných bytostí, z nerovnosti vyplývajúcej z ich schopností, zručností, vlastností, psychiky či nerovnosti mentálnej, fyzickej. Nerovnosť vyplývajúca z toho, čím človek disponuje na základe vrodených predispozícií. Nerovnosť v tomto smere je nevyvrátiteľnou realitou. Nevyhol sa Burke však úvahe o nadobudnutí existencie človekom a zhodnoteniu rovnosti či nerovnosti v tejto sfére? Môžeme vôbec diskutovať o spravodlivosti, ak naplníme myšlienku „dostupnosti“ na základe zásluh, ktoré vyplývajú z neovplyvniteľných genetických predispozícií jednotlivcov? Rovnosť v nadobudnutí existencie každého človeka, ktorá je nenapadnuteľná, nie je v Burkem detailnejšie rozoberaná. Burke uznával rovnosť ľudí len pre tvárou Božou. Dôvod „povyšovania“ nerovnosti vo vzťahu medzi ľuďmi môžeme u Burkeho dedukovať z vnímania ľudí figurujúcich v spoločnosti ako samozrejmosť, ktorá je stavom, v ktorej Burkem zadefinovaná nerovnosť vyniká, je očividnejšia a pre pokrok prospešnejšia²⁴, než rovnosť existencie ľudí. Rovnosť ľudí by pravdepodobne Burke myslel iba ako rovnosť jedincov mimo spoločnosti, ktorých existenciu v uvedenej podobe nepripúšťal, a teda nemohol schváliť ani uvedenú rovnosť. Nivelizovaná spoločnosť by pre neho znamenala nastolenie nového druhu nerovnosti spočívajúcej v tyranii, despotizme tých, ktorí sa o zrealizovanie tejto nivelizácie usilujú ([2], 59-60). V tomto zmysle Burke považuje nerovnosť za prirodzene vytvárajúcu hierarchický poriadok v spoločnosti, ktorá je neodmysliteľným

---

²⁴ Burke hľadá na nerovnosť aj z ekonomického hľadiska, ktorá ho stavia do pozície obhajcu súkromného vlastníctva, v ktorom videl možnosť vyhnúť sa stagnácii. A konkurencia ako následok súkromného vlastníctva, je hnacím motorom vedúcim popri ekonomickom, aj k spoločenskému a politickému rastu.

prvkom napredovania a efektívnosti tak vo vnútri spoločnosti, ako aj medzi konkrétnymi spoločnosťami navzájom. Aby sa Burke vyhol akýmkoľvek nezrovnalostiam a možnostiam napadnúť myšlienku o podpore nerovnosti medzi ľuďmi v spoločenstve, hovorí, že nerovnosť, tak ako sloboda, musí byť podriadená istým pravidlám ([22], 41). To znamená, že aj nerovnosť má svoje hranice, ktoré sú dané kompetenciami vyplývajúcimi z vrstiev, ktoré sú jednotlivcami obsadené. A štát okrem toho, že tieto kompetencie a zásady vymedzuje, dozerá aj na ich dodržiavanie ([2], 62). Prekročenie „kompetencií“, ktoré človeku prislúchajú alebo ich nadobudol, a následné zasahovanie do záležitostí, s ktorými je oboznámený nedostatočne, s ktorými nemá skúsenosť, podľa Burkeho vedie k jedinej politike, a to politike rozdúchavania vášní ([2], 24-25). Nerovnosť je v tomto ponímaní prirodzenou. Pozitíva pokroku či negatíva konania človeka v záležitostiach mimo „tej jeho sféry pôsobenia“ s absenciou „múdrosti“ v spoločnosti sú argumentom v jej prospech.

3.2.3 Princípy spoločnosti a rola človeka v nej

Čo môžeme vyrozumieť z Burkeho špecifického a zamyslenia sa hodného chápania slobody a rovnosti pre spoločnosť? Čo z toho je uplatniteľné v spoločnosti z perspektívy Edmunda Burkeho? Ako môžeme premostiť Burkeho definovanie slobody a prístup k rovnosti s jeho ponímaním spoločnosti?

Spoločnosť Burke poníma paralelne ako slobodu ľudí. Vyššie opísaná sloboda a jej neuniverzálne rozmery sa vzťahujú aj na spoločnosť, respektíve vychádzajú z nej. Burke radikálne odmieta možnosť univerzálnej spoločnosti, pretože každá pospolitosť má svoj „kultúrny kód“ nastavený inak. Grant vo svojom diele konštatuje, že spoločnosť je taká prirodzená, že pre ňu neexistuje žiaden jedinečný model, pretože každá spoločnosť sa utvára a získava svoje princípy na základe svojej osobitej histórie, zemepisnej polohy, lokálnych podmienok, čo prizvukuje aj Montesquie²⁵ ([22], 32) Burke ďalej o slobode uvažuje len v súvislosti s pravidlami, poriadkom, presnými hranicami danými konkrétnou spoločnosťou ako podmienkami skutočného naplnenia tejto slobody v jej pravom slova zmysle. Keďže spoločnosť považuje za nevyhnutnosť, ktorá zabezpečuje človeku prežitie²⁶ a zároveň, aby sa nestala abstrakciou svojou neohraničenosťou a univerzálnosťou, na čo

---

²⁵ Charles-Louis Montesquieu – popredný francúzsky osvietený mysliteľ, ktorý sa vyznačoval právnickým spôsobom myslenia doplneným vedomosťami z histórie, ktoré prezentoval vo forme esejí, v ktorých sa odrazil jeho literárny talent.

²⁶ Pozri kapitolu 3.1 Človek v spoločnosti verzus jeho podstata z pohľadu Burkeho.

upozorňuje už pri spomínanej slobode, tak aj spoločnosť musí mať svoje hranice. Poriadok či hranice v spoločnosti sú dané tradíciou, zvykmi, predsudkami²⁷, ako aj tým, čo vyjadruje Grant vo vyššie uvedenom citáte – t.j. históriou, zemepisnou polohou, lokálnymi podmienkami. Tradícia, zvyky, ktoré tvoria základ spoločnosti, jej dávajú ucelený charakter a umožňujú vyhnúť sa akémukoľvek atomizovaniu. V Burkeho koncepcii sú súčasťou historicky prirodzenej evolúcie založenej na princípe pokusov a omylov ([3]). Koncepciu spoločnosti, s ktorou sa stotožňujú aj Burkeho názory, vystihuje prísny antinominalizmus, respektíve antiatomizmus a pluralizmus. Spoločnosť ako konsenzus zabezpečujúci poriadok, stabilitu a bezpečnosť. „Spoločnosť je v skutočnosti zmluvou. Zmluvou ... , ktorej cieľom je naplnenie záujmov ... Je spoluúčasťou na všetkom diania, spoluúčasťou na všetkých schopnostiach, spoluúčasťou na každej cnosti a všetkej dokonalosti ... Stáva sa partnerstvom nie len tých, ktorí práve žijú, ale všetkých živých, zomrelých a doteraz nenarodených“ ([2], 105). Podľa Burkeho tento zákon ako zmluva spoločnosti nepodlieha vôli tých, ktorých zaväzuje. Naopak, oni sú nútení podriaďiť sa tomuto zákonu. Burke touto cestou ochraňuje spoločnosť a jej členov pred negatívami izolácie, asocializácie, necivilizovanosťou a pred chaosom elementárnych častí ([2], 105).

A kde sa v tejto inštitúcii spoločnosti nachádza človek? Aká je jeho rola? Na Burkeho odmietnutie univerzálnej spoločnosti logicky nadväzuje aj jeho odmietnutie univerzálneho človeka, čo vystihuje myšlienka: „Behom svojho života som videl Francúzov, Talianov, Rusov a tak ďalej..., ale musím povedať, že čo sa týka človeka, nikdy som ho nikdy nestretol a ak existuje, zostáva pre mňa úplne neznámym“ ([24], 146). Daný citát naznačuje odmietnutie univerzálnej spoločnosti cez identifikovanie spoločenských Francúzov, Talianov, ... a zároveň zdôvodňuje opodstatnenosť kritiky uznávania existencie univerzálneho človeka. Podľa Burkeho jedinec nachádza naplnenie jedine v spoločnosti, v ktorej cez jeho účasť na zvykoch, tradíciách..., je odrážaný pocit jednoty s ostatnými ([1], 75). Burke patrí k tým, ktorí tvrdia, že človek patrí k nejakému konkrétnemu, už dávno existujúcemu spoločenskému poriadku a to je skutočnosťou, ktorá je prítomná pri každom jeho rozhodovaní, čo a ako robiť ([25], 24). Nie však jednotliviec, ale rodina je podľa Burkeho základnou bunkou spoločnosti. „Naše vlastnosti sa rodia v našich rodinách. Kto je chladný a odmeraný v rovine svojich príbuzenských vzťahov, nemôže byť zároveň zapáleným občanom. Svoje súkromie presahujeme do nášho okolia ... Možno ide o istý

---

²⁷ Burke prideluje predsudku v spoločnosti významnú úlohu, ktorá predstihuje úlohu osvietenstvom a francúzskymi revolucionármi uprednostňovaného rozumu. Pozri viac ([2], 74, 94).

druh elementárnej prípravy k zaujatiu vyšších a širších hľadísk, prostredníctvom ktorých sa ľudia stávajú zainteresovaní na prosperite kráľovstva, ako na svojom vlastnom záujme“ ([1],75). Z vypovedaného si dovoľíme usúdiť gro, ktoré pred jednotlivcom v spoločnosti uprednostňuje rodinu ako jej základný element. Gro vidíme v obsahovej náplni pojmu vzťah, pretože rodina sa vyznačuje práve prítomnosťou vzťahov medzi jednotlivcami. U jednotlivca ako individuálnej, „osamelej“ jednotky pravý význam vzťahu absentuje. A keďže spoločnosť netvorí tento „osamelý“ samostatný jedinec, ale viaceré bytosti, vzťahy v spoločnosti sú jej neodmysliteľnou súčasťou. Osvojovaniu si vzorcov správania, citových väzieb, rozvíjaniu empatických zručností, rozpoznávaní dobrého a zlého či prehlbovaní ľudskosti sa jednotlivec učí v rodine a rozvíja ďalšie vzťahy vo vnútri spoločnosti. Človek vstupom do Burkem zafinancovanej spoločnosti už nie je len výhradne a prioritne individuálnou bytosťou. Jeho individuálnosť je doplnená a „zatenená“ kolektívnosťou, ktorá má pre neho väčší prospech, a v rámci ktorej musí dôjsť k istému obmedzeniu človeka a jeho prirodzenej „Hobbesovej“ podstaty. Táto prirodzená podstata človeka mimo spoločnosti sa v spoločnosti mení na iný druh podstaty – „Burkeho“ prirodzenej podstaty v podobe človeka ako občana určitej spoločnosti.

3.2.3 Obsah a platnosť prirodzených práv

Prostredníctvom postoja E. Burkeho k podstate človeka, k slobode, rovnosti, inštitúcii spoločnosti a mieste človeka v nej sa nasledujúca podkapitola venuje ponímaniu prirodzených práv človeka Burkem, ktoré z veľkej časti vyplýva z postoja k uvedeným komponentom. Čo človeku podľa neho prislúcha v rámci prirodzených práv? Ako sa stotožňuje náplň prirodzených práv u Burkeho s prirodzenými právami človeka presadzovanými francúzskymi revolucionármi?

Udalosti odohrávajúce sa vo Francúzsku koncom 18. storočia sledovali ako jeden zo svojich cieľov získanie a uplatnenie prirodzených práv. E. Burke nemohol teda tento fenomén vo svojich *Úvahách* opomenúť. Čerpajúc z predchádzajúcich zistení o kritike možnosti existencie univerzálnosti človeka a spoločnosti vôbec²⁸, sa E. Burke snaží vysvetliť svoje chápanie ľudských práv v spätosti so spoločnosťou, ktorá je srdcom každého človeka zabezpečujúcim mu prežitie a plnohodnotný život. To zdôrazňuje aj nasledujúci citát: „Ak je občianska spoločnosť utvorená na prospech človeka, všetky

²⁸ Pozri kapitolu 3.2.3 *Princípy spoločnosti a rola človeka v nej*.

výhody, pre ktoré je utvorená, sa stávajú jej právom. Táto inštitúcia má slúžiť dobru a právo samé je iba dobrom vteleným do pravidiel. Ľudia majú právo žiť podľa týchto pravidiel, majú právo na rovnakú spravodlivosť medzi svojimi blíznymi, či už zastávajú politickú funkciu, alebo sa zaoberajú obyčajným zamestnaním. Majú právo na plody svojho úsilia a na prostriedky, ktoré robia ich úsilie plodným. Majú právo na hospodárenie s majetkom svojich rodičov ... Každý jednotlivec má právo nezávisle robiť všetko, čo nepoškodzuje iného a má právo na spravodlivý podiel zo všetkého, čo môže spoločnosť vďaka umocneniu spojených schopností a síl urobiť pre jeho dobro“ ([2], 69).

Prirodzené práva E. Burke identifikuje, ako práva človeka nachádzajúceho sa v spoločnosti, ktorého záujmom je zachovanie tejto spoločnosti. A tomu je aj podriadená obsahová náplň Burkem zadaných prirodzených práv. „Podriadenosť“ prirodzených práv, tak ako ich uvádza teória, stanovenému poriadku a pravidlám zabezpečuje možnosť ich naplnenia človekom v spoločnosti. Burke na označenie prirodzených práv aplikovateľných v spoločnosti využíva z nášho pohľadu výstižný termín „skutočných práv“ ([2], 69). Čo predstavujú tieto „skutočné práva“? Občianska spoločnosť ako partnerstvo v prospech človeka spočíva vo využívaní rôznych vízií dobra, v kompromisoch stanovujúcich pravidlá občianskej spoločnosti. Keďže už vieme, že Burke rozlišuje jednotlivé občianske spoločnosti, ani pravidlá, v ktorých je zahrnuté právo, nemôžu byť spoločné, univerzálne. Naopak, sú pre jednotlivé občianske spoločnosti špecifické, sú to tzv. „skutočné práva“. „Skutočné práva“ vychádzajú z tradícií, sú dedičstvom ustanoveným našimi predkami, predávané našim potomkom, majetok náležiaci ľuďom konkrétneho kráľovstva bez akéhokoľvek odkazu k nejakým všeobecným právam ([26], 14).

Burkeho koncept prirodzeného práva sa odvíja od jeho chápania prirodzenosti. „Konať v súlade s prirodzenosťou znamená zachovať úctu k minulosti a starostlivosť o budúcnosť. Prirodzenosť nie je len pomínutelným okamihom prítomnosti, ale je večná, aj napriek tomu, že z nej zažívame len fragmenty. Práve z toho dôvodu nemáme právo ohroziť šťastie našich potomkov nehoráznou manipuláciou s dedičstvom ľudstva ([15], 80). Prirodzené práva u „Burkeho človeka“, ktorý sa vzdáva života v jeho pôvodnom „prirodzenom“ stave²⁹ a ktorý vstupuje do spoločnosti, sa menia na občianske práva, ktoré na rozdiel od prirodzených práv už nie sú pre človeka žijúceho v spoločnosti abstrakciou.

---

²⁹ Dôvod tohto zrieknutia sa „prirodzeného“ stavu a vstup človeka do spoločnosti ozrejmuje kapitola 3.1 Človeka v spoločnosti verzus jeho podstata z pohľadu Burkeho.

Abstrakciou, ktorej naplnenie by znamenalo výhru individualizmu v spoločnosti – v praxi nereálnou. Ich naplnenie by malo za následok návrat k podstate človeka – k egoizmu, a teda rozpad spoločnosti. „Občianske slobody si nenárokujú na základe abstraktných princípov, ako to vidíme i ľudských práv...“ ([2], 44). Pre Burkeho je človek ako občan žijúci v spoločnosti nútený riadiť sa právami, ktoré zabezpečujú „životný blahobyť“ jemu, ale aj ďalším jej členom.

„Ľudské práva nemožno odvodiť z nejakého mýtického prirodzeného stavu slobody či psychológie“ – to bol hlavný Burkeho argument proti podobe prirodzených práv, v akej ich presadzovali francúzski revolucionári ([27], 441-442). Ich ľudské práva nie sú obmedzené žiadnym predpisom, žiadnou zmluvou. V ich univerzálnosti je abstrakcia, keďže každý človek je súčasťou istej neuniverzálnej pospolitosti. Človek je chápaný ako autonómna bytosť nadaná rozumom, určujúca si pravidlá mimo akéhokoľvek kultúrno-morálneho kódu vypestovaného jeho predkami. Model autonómneho, individualistického človeka, ktorý je obdarený prirodzenými ľudskými právami, ktoré sú univerzálne a každý človek má na nich automatický nárok, ktorý vyplýva údajnou rovnosťou všetkých ľudí ([23]) – to je predstava o ľudských právach v mysliach francúzskych revolucionárov, Burkem považovaná za pomýlenú. Zhrnutím Rogersa Fellowsa venujúcim sa analýze diela E. Burka by sme mohli výstižne uzavrieť postoj E. Burkeho k prirodzeným právam človeka. „Človek je od prirodzenosti tvorom spoločenským a morálnym a ako taký sa v každej spoločnosti dožaduje práv pre seba i pre ostatných. Ale žiadny univerzálny pojem slobody (čiže aj práv) neexistuje, existuje len právo byť slobodný v rámci nejakého konkrétneho spoločenstva (t. j. existujú len konkrétne práva v podobe občianskych práv viažucich sa na konkrétnu spoločnosť)“ ([1], 72-73).

3.3 Človek v spoločnosti verzus jeho podstata z pohľadu Paineho

„Príroda stvorila človeka pre spoločenský život .... Bez pomoci spoločnosti nikto nemôže uspokojiť svoje vlastné potreby, tieto potreby, ktoré má každý jednotlivec, ženú všetkých do spoločnosti, a to tak prirodzene, ako gravitácia pôsobí smerom do stredu“ ([6], 146). Thomas Paine bol podobne ako mnohí významní myslitelia už pred ním, ale aj mnohí po ňom, stotožnený s faktom spočívajúcim v prospechu inštitúcie spoločnosti pre život ľudí. Život v spoločnosti považoval za jav, ktorý je človeku prirodzený. Človek je prirodzene náklonný k spoločnosti od začiatku až po koniec svojho bytia. „Človek je od

prírody natoľko spoločenským tvorom, že je takmer nemožné postaviť ho mimo spoločnosti“ ([6], 146-146). Thomas Paine myslí človeka ako spoločenskú bytosť a z jeho prirodzenej usposobenosti pramení veľká časť poriadku, ktorým sa spoločnosť riadi. Thomas Paine skúmaním vlastností človeka ako individua, identifikáciou rôznosti nadania, ktorými ľudia disponujú, a ich prirodzeného spoločenského sklonu dospieva k názoru, že každý jednotlivec má snahu udržať výhody poskytované spoločnosťou. Je preto chybné myslieť si, že vlády sa nachádzajú nad človekom a spoločnosťou ([6], 147) ako inštitúcie, ktoré sú tmelom spoločnosti. Správnou cestou zmýšľania je považovať jednotlivcov za tých, ktorí z vlastnej vôle na základe vlastného rozumového uváženia a rozhodnutia tvoria spoločnosť. Uvedené nám dovoľuje konštatovať, že jednotlivec si získal Paineho priazeň. Jeho názorová koncepcia sa tak vyznačuje silným heroicko-individualistickým rázom. Individuálny človek a jeho podstata, ktorú vystihuje dobro, je nadaná rozumom, ktorý ho stavia do pozície tvorcu tých „najrozumnejších“ pravidiel, podľa ktorých sa následne riadi sám, ako aj celá spoločnosť ([14]). Môžeme to teda uchopiť takým spôsobom, že podstata každého človeka, ktorá je podľa Paineho dobrá, bráni človeku vytvárať zlý poriadok, čo navyše potvrdzuje rozum, ktorý dotvára tento dokonalý obraz človeka a jeho schopností? Sú však myšlienkové, rozumové pochody týchto „dobrých ľudí“ natoľko totožné, že konsenzus, ktorým vzniká ten dokonalý poriadok v spoločnosti, je absolútne stopercentný? Paineho propagovaná zastupiteľská forma štátu³⁰ vytváraná z ľudu naznačuje – napriek dobrej podstate každého jednotlivca – nutnosť prítomnosti minimálneho štátu, ktorý v rámci prosperity stanoveného konsenzu chráni občanov pred zásahmi spoluobčanov ([28], 65).

3.4 Paineho koncepcia človeka v spoločnosti verus heslo revolúcie

Z predchádzajúcich kapitol nám logický vyplýva Paineho nadšenie pre myšlienku revolúcie ako boja človeka. Jeho nadšenie je o to viac zdôraznené, čím viac sa do popredia dáva povaha tohto boja, a to boja človeka za človeka, za ľudstvo, za spoločnosť, za svoju prirodzenosť. Boja proti „umelým“ a viac-menej zbytočným uzurpátorským inštitúciám, akými sú „samo vytvárajúce sa“ a len po moci túžiace vlády vo svete. Revolúcia vo Francúzsku strháva vládu, ktorá ničila prirodzenosť človeka. Maximálne obmedzila, respektíve zbavila človeka jeho prirodzenej slobody. Zahájila neprirodzenú nerovnosť,

---

³⁰ Pozri podkapitolu 2.3.3 *Perspektíva najvhodnejšej vládnej formy*.

ktorej následok vidíme v biede väčšiny francúzskeho obyvateľstva. Obsah myšlienky „rovnosť, bratstvo, sloboda“ je Thomasom Painem uvítaná. Obhajuje ju, stavia na jej stranu argumenty, ktoré ničia akékoľvek špekulácie, ktoré si ju dovolili spochybníť. V nasledujúcich kapitolách bude našou snahou predostrieť názory argumentujúce v prospech udalostí francúzskeho ľudu. Zameriame sa na Paineho chápanie slobody, rovnosti, na jeho koncept spoločnosti a človeka v nej. V poslednej kapitole uvedieme zistené argumenty zo strany Paineho pre jeho striktný postoj k ľudským či prirodzeným právam.

3.4.1 Rozmer pojmu slobody

„Uvedomte si city, ktoré príroda vryla do srdca každého občana a ktoré získajú novú silu, ak ich všetci slávnostne uznajú: Na to, aby národ miloval slobodu, postačí, aby ju poznal, a na to, aby bol slobodný, postačí, aby slobodným byť chcel“ ([6], 20) – T. Paine sa pri obhajobe slobody pre každého jednotlivca opiera o návrh na deklaráciu práv, ktorý predložil markíz de la Fayette do Národného zhromaždenia 11. júla 1789. Vyzdvihuje najmä časť myšlienky hovoriacu o možnosti individuálneho rozhodnutia sa človeka pre slobodu, ktorej nadobudnutie nie je ničím obmedzené v žiadnom čase, v žiadnej dobe. Locke³¹ hovorí o prirodzenom stave ako o stave dokonalej slobody konajúcej v medziach prirodzeného zákona, ktorého prirodzenou podstatou je rozum ([19], 56). V Lockovom názore považujeme za veľmi dobre vystihnuté to, čo Thomas Paine v rámci slobody myslel. Sloboda ako súčasť prirodzeného stavu človeka je, vychádzajúc z tohto dokonale dobrého a rozumného stavu, bez pochyby dobrom, ktoré je uplatniteľné kedykoľvek a kýmkoľvek. Jej umelé obmedzovanie, t. j. mimo individuálneho rozumu, ktorý je podľa Paineho dostatočným regulátorom slobody, by znamenalo brániť prirodzenosti človeka, a teda riziko, ktoré sa stalo krutou realitou biedy vo Francúzsku pred revolúciou. Ako však Paine svojim oponentom vysvetlí, že pri tak „dokonalom“ procese zahŕňajúcom prirodzene dobrého človeka dožadujúceho sa tak dobrej slobody vzniká toľko zla, a to v podobe brutálnosti spáchanej človeka voči človeku? „Ľud zaútočil na Bastilu, za niekoľko hodín ju dobyl s takým nadšením a hrdinstvom, ktoré mohlo vyvierat' z najhorúcejšej lásky k slobode“ ([6], 32). Nie je to minimálne zamyslenia sa

---

³¹ John Locke – britský mysliteľ 17. storočia, ktorého môžeme zaradiť medzi liberálne zmyšľajúceho politického filozofa.

hodné, ak je v jednej vete spomenutá láska spojená s útokom a dobývaním? Thomas Paine rázne argumentuje predložením dvoch protikladov, ktoré stáli pre francúzskym ľuďom: dovtedajší despotický charakter inštitúcie vlády ponúkajúci čoraz viac prehlbujúce sa otroctvo a nový systém spravovania spoločnosti samotnou spoločnosťou, t. j. demokracia spojená so slobodou každého občana v rovnakej miere ([6], 31). V takto podanom argumente je voľba viac než jednoznačná, bez zamýšľania sa nad prípadnými obeťami, ktoré sú v rámci vytýčeného cieľa, t. j. slobody zanedbateľnými. V tomto argumente sa nepriamo nachádza aj dôkaz toho, že Paineho uvažovanie o vládach titulujúcich sa za tie najsprávnejšie riadiace orgány, t. j. vládach nachádzajúcich sa nad ľuďom ako o zdrojoch teroru, despotizmu a o spoločnosti, ktorá sa dokáže najlepšie riadiť na základe vlastného poriadku, t. j. o vláde z ľudu ako jedinej správnej forme riadenia spoločnosti, bolo správne ([6], 48, 147-148). Pojem slobody nadobúda u Paineho rozmer týkajúci sa každého jedinca v rovnakej miere. Dovoľujem si teda konštatovať, že sloboda je v Paineho ponímaní univerzálnou kategóriou odvodzujúcou sa od slobodnej podstaty človeka, ktorá je mu prirodzená. Avšak aj Paine si bol vedomý rizika spočívajúceho v ohrození slobody jedného jedinca slobodou druhého v rámci občianskeho spolužitia. A práve zabezpečenie minimalizovania tohto rizika je úlohou štátu a jeho zákonov – „sloboda v rámci zákona“ ([28], 64) tak, aby ostala slobodou pre všetkých v rovnakej miere.

3.4.2 Pojem rovnosti medzi ľuďmi

„Medzi ľuďmi existuje prirodzená aristokracia. Jej základy tvorí cnosť a nadanie“ ([29], 96). Ako by T. Paine reagoval na výrok amerického prezidenta Adamsa dotýkajúci sa témy rovnosti a hierarchie v spoločnosti? „Všetky stvorenia ... sa zhodujú v otázke rovnakosti ľudí. Myslím tým, že všetci ľudia stoja na rovnakom stupni, že sa teda všetci ľudia rodia rovnakí...“ ([6], 43). Touto doslovnou interpretáciou myšlienky Thomasa Paineho z diela *Práva človeka* poukazujeme na jeho presvedčenia, že jednotlivci sa „rodia sebe rovní“. Jediným titulom či spoločenskou vrstvou, do ktorej každého človeka môžeme pri jeho narodení zaradiť, je titul a vrstva „človek“ ([6], 42). Rovnakosť či rovnosť³² pôvodu ľudí je prirodzená. A práve tá je tzv. štartovacou čiarou, na ktorej začína každý človek. Preto je absurdné hovoriť o prirodzenej aristokracii – nik sa nerodí aristokratom.

---

³² Problematike rovnosti verus rovnakosti sa venuje kapitola 4.2 Kontrast Burkeho a Paineho človeka a spoločnosti.

Každý sa podľa slov Paineho rodí človekom a aristokratom sa môže len stať. Každý systém nastavený tak, že v ňom dochádza k uprednostňovaniu istých ľudí obídenním Painem zadanou rovnakosti ľudí, je neprirodzený, vyvolávajúci rozpory. „Neúmerne ponížujú iní, až sa naruší prirodzená rovnováha celku“ ([6], 35). To bolo aj jednou z príčin vzniku revolúcie.

Realita ekonomickej, materiálnej, duševnej, fyzickej rôznorodosti ľudí je zdrojom hierarchie, ktorá sa v spoločnosti vytvára. Hierarchia a isté kategorizovanie ľudí v spoločnosti nemožno odstrániť. Každý jedinec sa síce rodí ako jeden a ten istý druh, druh človek, ale predsa ho neviditeľná „genetika“ robí úplne odlišným od ostatných. V akej rovine má preto zmysel podporovať Paineho zásadu rovnakosti ľudí od stvorenia? Všetci ľudia sa rodíme rovnakým človekom s rovnakou „dávku“ slobody. Napriek rozdielnemu potenciálu, ktorým každý jedinec disponuje, je „miesto štartu“ každého rovnaké, čo za súčinnosti s akceptovaním rovnakej miery slobody každého jedinca môžeme dnešnou terminológiou označiť za rovnosť príležitostí pre všetkých³³. Tým Paine pravdepodobne chcel zabezpečiť férové „pravidlá hry života“ pri dosahovaní mét, ktorých rozmery pri zabezpečení rovnosti príležitostí potom záležia už len na samotnom indivíduu. Okrem rovnosti ľudí odvíjajúcej sa od pôvodu ľudí súčasťou „pravidiel“ sú aj ďalšie rovnosti, ktoré musia byť podľa Paineho v rámci spravodlivej spoločnosti zabezpečené. „Každý občan je súčasťou zvrchovanosti a ako taký nemôže uznávať nijakú osobnú poddanosť, môže poslúchať iba zákony“ ([6], 125). Uvedený citát z *Práv človeka* spolu so zásadou spájajúcou v sebe morálku s politickým šťastím a národným rozmachom: „Ľud je zdrojom všetkej zvrchovanosti, nijaký jednotliviec, respektíve nijaká skupina ľudí nemôže vykonávať právo, ktoré nie je výslovne odvodené z tohto zdroja“ ([6], 125-126) – objasňujú ďalšie druhy rovnosti, ktorá má byť v dobre spravovanej spoločnosti zabezpečená. Ide o politickú rovnosť a právnu rovnosť. Politická rovnosť, ktorej obhajcom bol aj Paine, spočíva v rovnakom hlasovacom práve všetkých občanov určitého štátu. A tak, ako je rozhodnutím ľudu istá vládna forma v rovnakom pomere, t. j. každý občan má jeden hlas, ktorého hodnota je rovnaká, tak je ich možnosťou túto vládu zrušiť ([6], 125). Právna rovnosť identifikuje v citáte načrtnutú rovnosť všetkých ľudí pred zákonom. Uvedené nám potvrdzuje Paineov argument: „Keďže však jestvuje iba jeden druh človeka, môže jestvovať len jeden prvok ľudskej moci, a tým prvkom je sám človek“ ([6], 124). Paineom podporovaný rozmer rovnosti, ktorý má byť v rámci spravodlivosti zabezpečený,

---

³³ Diskutabilitou tohto tvrdenia sa zaoberá kapitola 4.2 Kontrast Burkeho a Paineho človeka a spoločnosti.

sa však v neskoršom období prejavuje ako nedostatočný. Nerovnosť ľudí je až príliš viditeľná, a preto Paine navrhuje reformy ([6], 196) (sociálne dávky, ročné renty pre chudobných, štátne chudobince a progresívne zdanenie), aby spravodlivosť a rovnosť ľudí, v Paineho názorovej koncepcii tak dôležitá, bola zachovaná.

3.4.3 Postavenie človeka v spoločnosti a jej princípy

Thomas Paine vo svojom diele *Práva človeka* celú jednu kapitolu venoval spoločnosti. Táto kapitola nesie názov „*Spoločnosť a civilizácia*“, čo naznačuje, že Paine rozlišoval medzi pojmami spoločnosť a civilizácia, resp. civilizovanou a necivilizovanou spoločnosťou. Čím Paine identifikuje civilizovanú a čím necivilizovanú spoločnosť? Ako sa tieto spoločnosti od seba líšia? A aké sú úlohy človeka v týchto dvoch spoločnostiach?

Kapitoly opisujúce postoj Paineho k slobode a rovnosti, ktoré boli základnými požiadavkami francúzskych revolucionárov, ale hlavne kapitola týkajúca sa Paineovej predstavy o správnej forme spoločensko-politického usporiadania sú východiskom, z ktorého môžeme čerpať pri definovaní spoločenských princípov a postavení človeka v spoločnosti z Paineovej perspektívy. „Ľudia spolu navzájom uzatvárajú zmluvu na utvorenie spoločnosti a poverujú vládu istými právomocami k uchovaniu spoločenského poriadku; ľudia si však vždy musia podržať zvrchovanosť a kedykoľvek sa spoločne rozhodnú, môžu vláde svoju dôveru odobrať a ustanoviť iný vládny systém“ ([10], 353).

Uvedený citát výstižne definuje výsostné postavenie človeka v inštitúcii spoločnosti, nehovoriac o inštitúcii vládnej formy. Paine v zmysle obhajoby zvrchovanosti človeka, respektíve ľudu v uvedených inštitúciách argumentuje: „Ľudia jestvovali skôr ako vlády ... V skutočnosti to musí byť tak, že sami jednotlivci, každý na základe svojho osobného a suverénneho práva, uzavreli medzi sebou zmluvy o vytvorení vlád“ ([6], 48). Vlády v tomto citáte môžeme nahradiť spoločnosťami, pretože s istotou môžeme tvrdiť, že ani jedna spoločnosť nejestvovala skôr ako jedinec, respektíve pred jedincom. Z analýzy tohto úsudku nám vyplýva, že keby nebolo jedinca, nebolo by ani spoločnosti a ani žiadnej vlády. Spoločnosť aj vláda je len výsledkom rozhodnutia jednotlivca. A keďže vieme, že spoločnosť je pre človeka prospešnou inštitúciou, jeho rozhodnutie pre jej ustanovenie musí vychádzať z rozumného uváženia. A práve na princípe viery v rozumnosť človeka stavia Paine svoju koncepciu fungovania spoločnosti. Paine optimistický náhľad na človeka dôveroval jeho schopnosti dospieť k múdromu záverom, čoho dôkaz je aj jeho

spoločovanie sa do spoločnosti. A keďže človek dokázal vytvoriť tak prospešnú inštitúciu, akou je spoločnosť, zvrchovanosť v nej právom pripadá práve jemu. Vo zvrchovanosti človeka, ktorá sa v spoločnosti mení na zvrchovanosť ľudu, sú obsiahnuté právomoci vytvárania základných princípov, na ktorých má táto spoločnosť fungovať. A keďže človek je bytosť rozumná a uvedomuje si, že fungovanie spoločnosti, na základe ním stanovených princípov bude mať dopad práve na neho, na človeka, bolo by proti logike, aby ustanovil princípy, ktoré by boli protichodné s jeho prirodzenou podstatou. „Ľud platí všetko, a preto všetko musí byť podľa jeho vôle“ ([6], 101). Nezlyhala racionalita človeka pri zadefinovaní princípov spoločnosti v predrevolučnom Francúzsku, proti ktorej sa ľud vzbúril? Paine si pravdepodobne túto otázku položil aj sám. Jeho odpoveďou je však silný argument podporujúci predchádzajúci opis zvrchovanosti ľudu: „Podmienky na svete sa neustále menia a tak isto sa menia aj názory ľudí ... Čo jeden vek považoval za správne a vhodné, môže sa v inom veku považovať za nesprávne a nevhodné“ ([6], 19). Čas, zmena podmienok a názorov a zároveň zachovávanie starého spoločenského poriadku, ktorý býval síce v čase jeho vzniku najvhodnejším, ale nereagovaním na fakt vývoja sa stáva pre človeka neprijateľným, je odpoveďou na črtajúcu sa otázku, či Paineho viera v racionalitu a správnosť ľudských rozhodnutí nemá trhliny.

Paineho tvrdenie: „Čím je civilizácia dokonalejšia, tým menej potrebuje vládu, pretože tým viac si vládne sama a spravuje svoje vlastné záležitosti“ ([6], 148) je princípom, na ktorom má fungovať spoločnosť reagujúca na značný vývoj v 18. - 19. storočí. Civilizovaný život podľa Paineho si vyžaduje iba niekoľko všeobecných zákonov, pričom zdrojom všetkých významných zákonov spoločnosti sú zákony prírody. Za najzákladnejší všeobecný zákon spoločnosti označuje zákon vzájomných záujmov, ktorý všetci uznávajú a zachovávajú, pretože je to v ich záujme ([6], 148). A keďže zásadnou úlohou spoločnosti je napĺňanie záujmov a potrieb ľudí v nej žijúcich, porušovaním tohto zákona by človek popieral svoj záujem existovať v tejto inštitúcii.

Zvrchovanosť ľudu v spoločnosti, ako aj pri vytváraní či rušení určitého spoločensko-politického usporiadania je podľa Paineho garanciou „kvalitnej“ civilizovanej spoločnosti a vlády, v ktorej figuruje človek ako priorita. V opačnom prípade, keď dôjde k uzurpácii zvrchovanosti pôvodne prináležiacej ľudu do rúk jednotlivcov či istých skupín, takejto spoločnosti prináleží status necivilizovaná, ktorej príkladom je predrevolučné Francúzsko.

3.4.4 Práva človeka v „slovníku“ Paineho

Ako je možné vyčítať z predchádzajúcich kapitol, Paine je horlivým obhajcom prirodzenosti človeka. Zároveň je obhajcom aj prirodzených práv, ktoré sú neodmysliteľnou súčasťou prirodzeného stavu každého jedinca. Ako sa však stavia k týmto prirodzeným právam človeka vstupujúceho do spoločnosti a v nej existujúceho?

Paineho ponímanie ľudských práv vo veľkej miere čerpá z Lockovej koncepcie práv človeka. Podľa Locka človek vstupuje do preňho prirodzenej a pre jeho prospech nevyhnutnej inštitúcie – spoločnosti, od ktorej očakáva zaistenia svojich práv ([10], 56l). Paine vo svojich *Právach človeka* zas píše: „Človek nevstúpil do spoločnosti preto, aby sa mal horšie ako predtým, ani preto, aby mal menej práv ako predtým, ale aby mal tieto práva lepšie zabezpečené“ ([6], 45). Lockove a Paineho názory sa v teoretickej rovine vo veľkej miere stotožňujú. Ako však môžu byť v praxi zaistené prirodzené práva, ktoré majú predsa len v prirodzenom stave človeka, t. j. v stave individuálnej existencie širšie, na ničom nezávislé rozmery? Paineho odpoveďou na uvedenú otázku by pravdepodobne bolo rozlíšenie medzi prirodzenými právami v prirodzenom stave človeka a občianskymi právami v spoločenskom stave človeka. Pričom by však jednoznačne zdôraznil, že prirodzené práva sú základom všetkých občianskych práv ([6], 45). A na základe toho, že východiskom občianskych práv sú práva prirodzené, môžeme dedukovať, že aj samotné občianske práva sú istým spôsobom a v istom zmysle prirodzeným právami človeka. Čo je však obsahom Paineho prirodzených práv a čo obsahom občianskych práv? V akej miere sú totožné, respektíve na seba nadväzujú? Rozumové práva, práva ducha, všetky práva, ktoré umožňujú jednotlivcovi konať pre svoje dobro šťastie a ktoré nepoškodzujú prirodzené práva iných, Paine považuje za prirodzené práva, ktoré človeku prináležia na základe jeho jestvovania. Občianske práva prináležia človeku ako členovi spoločnosti a ich základom je vždy nejaké prirodzené právo, na vykonávanie ktorého v plnej miere jednotlivec ako jeho nositeľ nestačí. To znamená, že občianske práva majú charakter práv vzťahujúcich sa na bezpečnosť a ochranu ([6], 45). Takéto ponímanie práv človeka žijúceho v spoločnosti by predstavovalo maximálne naplnenie všetkých práv človeka. Jednak by boli naplnené prirodzené práva, na výkon ktorých si stačí jednotlivec, zároveň by došlo k naplneniu i tých prirodzených práv, na ktorých naplnenie prostriedky samostatného človeka nestačia, ale spoločnosť nimi disponuje. Gro občianskeho práva teda tvorí zabezpečenie ochrany prirodzených práv. Nevyplýva však z uvedeného narušenie

Paineho teórie vyzdvihujúcej „dobro“ a „rozumnosť“ individualizmu? S ohľadom na uvedenú teóriu, aký je dôvod strachu človeka v individuálnom stave o porušenie svojich prirodzených práv, keď je od svojej podstaty rozumný? Odpoveďou by mohli byť rozdielne záujmy ľudí, na ktoré poukazoval aj sám Paine.

*Deklarácia práv človeka a občana*³⁴ vydaná Národným zhromaždením vo Francúzsku už vo svojom názve súhlasí s Paineho teóriou prirodzených verzus občianskych práv, pretože ide o práva človeka (t. j. prirodzené práva) a práva občana (t. j. občianske práva). Obsah všetkých bodov *Deklarácie* vystihovali Paineho perspektívu realizácie práv človeka ako prirodzených, nescudziteľných a neporušiteľných práv. To, že prirodzené práva sú základom občianskych práv, dokladujú aj prvé tri body *Deklarácie* vyslovujúce sa čisto za prirodzené práva. Nasledujúce body *Deklarácie* nadväzujú na spomínané prvé tri body a možno ich nazvať občianskymi právami človeka žijúceho v spoločnosti ([6], 90-93). Prehlásenie obsiahnuté v americkej *Deklarácii nezávislosti* (1776) je podobné francúzskej *Deklarácii práv*, kde „všetci ľudia boli stvorení ako sebe rovní, že sú Stvoriteľom obdarení určitými nescudziteľnými právami, medzi ktoré patrí právo na život, slobodu a hľadanie šťastia ([10], 256). Uvedené nám argumentuje v prospech univerzálnosti Paineho koncepcie prirodzených a pozmenených prirodzených práv – občianskych práv vzhľadom na to, že vychádza z prirodzeného stavu človeka.

Paineho prirodzené práva človeka sú aj jeho vstupom do spoločnosti zachované, ba naplnené ešte viac cez občianske práva. Jeho prístup k človeku, k spoločnosti a inštitúciám možno nazvať istým spôsobom naturalistickým. A to v zmysle, že Paine sa v celej svojej názorovej koncepcii opiera o prírodný, prirodzený stav, ktorý mu je zdrojom jeho postojov. Odmieťa abstrakciu, v Paineho ponímaní spočívajúcu vo vytváraní umelých konštruktov, založených mimo rešpektu prirodzeného stavu človeka.

---

³⁴ Znenie jednotlivých bodov *Deklarácie práv človeka a občana* obsahuje aj samotné Paineho dielo ([6], 90-93).

4 Komparácia perspektív Edmunda Burkeho a Thomasa Paineho

Francúzska revolúcia vyprodukovala dva najvýznamnejšie politické traktáty začínajúcej modernej éry, a to Burkeho *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku* a Paineho *Práva človeka* ([30], 4). Obsah diel sa na „prvý pohľad“ nesie v duchu názorových kontrastov. Existuje však aj názor, že dialóg Burke verzus Paine nie je názorovo oponujúci si, ale ide o diskusiu vzájomne sa nepočujúcich ([31]). Predošlé kapitoly boli rekonštrukciou najmä tých tém, do ktorých boli obaja autori húževnato zainteresovaní a v ktorých badať očividný názorový rozpor. Predostreli sme argumenty v ich „čistej“ podobe, ktorými autori prezentovali svoje postoje, t. j. snažili sme sa minimalizovať hodnotenie z nášho pohľadu ovplyvneného súčasnosťou. V poslednej, štvrtej kapitole je však naším cieľom na základe obsahovej objektivity a faktickosti jednotlivých kapitol zaujať postoj vyjadrujúci hodnotenie Burkeho a Paineho ideológie v rámci Francúzskej revolúcie a tej doby vo všeobecnosti. Základnými kritériami hodnotenia je pohľad zo súčasnosti na perspektívy oboch autorov prezentovaných v obsahu ich diel. Ďalším kritériom je sila, hĺbka a detailnosť, teda kvalita argumentácie, ktorou autori obhajujú svoje názory. Tieto kritériá tvoria základ analýzy pri dosahovaní spomínaného zámeru tejto kapitoly, ako aj celej diplomovej práce.

Dedičná monarchia alebo zastupiteľská demokracia – ktorá z koncepcií spoločensko-politického usporiadania je pre Francúzsko na prelome 18. – 19. storočia vhodnejšia? Ktorá z koncepcií má kvalitnejšie, logickejšie a najmä realickejšie uplatnenie? Optimizmus v rozumnosť individuálneho človeka alebo jeho pesimistické poňatia, ktoré ho zaraďujú do nutnej inštitúcie štátu – ktorý z týchto konceptov človeka je menej utopistický? V odpovediach na uvedené otázky zaujmeme v nasledujúcich podkapitolách „náš“ postoj k obsahu diel. Zároveň našou snahou bude predložiť argumenty, na základe výpovednej hodnoty ktorých zaradíme nami rozoberaných autorov do politicko-sociologických, sociálno-ekonomických a filozofických myšlienkových prúdov či ideológií. Liberalizmus, konzervativizmus či socializmus – ktorý zo základných svetonázorov zastáva Burke a ktorý je bližší Painemu? Ktoré myšlienky a postoje presadzované autormi najvýstižnejšie určujú ich zaradenie? V akej miere sa Burke a v akej Paine zhoduje s teoretickou základňou konkrétneho prúdu? Nedochoádza v určitej miere k premostovaniu liberálnych, konzervatívnych a socialistických názorov týkajúcich sa istých spoločensko-politických tém? Konečné zaradenia budú vychádzať najmä z obsahu

vyššie uvedených kapitol diplomovej práce, ako aj z informácií získaných pri analýze diel oboch autorov.

4.1 Kontrast vládných foriem

Mohlo by sa zdať, že v dnešnej dobe presiaknutej demokratickým zmýšľaním, v rámci teoretickej roviny ktorého všetky rozhodnutia spočívajú na pleciah ľudu, by Thomas Paine bol jednoznačným víťazom v tomto dialogickom boji. Avšak ktorá krajina s demokratickým systémom vlády môže byť dnes príkladom Painem presadzovanej absolútnej zvrchovanosti ľudu? Nedošlo aj v týchto demokratických krajinách k istému posunu k obmedzenému chápaniu plnej demokracie v jej doslovnom preklade, a to so zámerom jej realizovateľnosti? Napriek uvedenému, skutočnosť je taká, že demokratické režimy sú v porovnaní s konštitučnou monarchiou v dnešnom svete prevažujúce formy vlád. Naznačuje tento fakt, že dedičná monarchia nie je predsa len tou najvhodnejšou formou spravovania štátu, a teda dopustil sa Burke v jej obhajobe veľkého omylu? Keďže uvedené nám naznačuje nesúhlasiť definitívne ani s Burkeho, ani s Paineho vládnou koncepciou, pokúsime sa identifikovať tú prijateľnejšiu a reálnejšiu koncepciu vzhľadom na vývoj vo Francúzsku pred, počas a po revolúcii z ponuky, ktorú nám títo „rivali“ predostierajú.

Francúzsky vládný systém 18. storočia – absolutizmus – si vyžadoval zmenu, za ktorú sa bezpochyby postavili obaja autori. Jeden presadzuje menej radikálnu zmenu premeny absolutizmu na konštitučnú monarchiu, druhý je zástancom nekompromisnej zmeny úplného opaku absolutizmu, a to zmeny na demokratickú formu vládnutia.

Burke vysvetľuje zaujatie svojho postoja pohľadom do minulosti, prítomnosti a zároveň aj do budúcnosti. Všetky tieto obdobia berie do úvahy, rešpektuje ich a sú v jeho názore očividne odzrkadlené. Snaží sa o zmenu toho „starého“ a kritizovaného absolutizmu vo Francúzsku. Avšak jeho zmena sa má realizovať prvotnou selekciou medzi tým, čo bolo v tom „starom“ dobré a čo zlé a zameriava sa na zmenu len toho chybného, pričom to správne zachováva a nadväzuje naň. Burke teda rešpektuje prítomnosť, ktorá si vyžaduje zmenu, ale zdá sa mu nelogické zavrhnúť správnosť istých častí minulosti. Ďalej konštruuje prognózy³⁵, ktoré hrozia Francúzsku pri radikálnej zmene, o ktorú sa

---

³⁵ Burkeho prognózy s ohľadom na ďalší postup revolúcie v smere vytýčeného cieľa spočívali v nastolení anarchie a s ňou spojeného chaosu.

revolucionári usilovali³⁶, teda hľadá aj do budúcnosti. Ako nám ukazuje skúsenosť a život sám, skutočne „nič nie je iba biele alebo iba čierne“, a teda vyjadrujeme svoj súhlas s Edmundom Burkom nezavrhnúť celok bez analýzy jeho častí, ktoré môžu byť v konečnom dôsledku pre ľudstvo výrazne prospešné. Thomas Paine ako obhajca nekompromisnej zmeny režimu vo Francúzsku a radikálnej premeny systému argumentuje v jej prospech presiaknutosťou brutálnej tváre absolutizmu do všetkých oblastí, kde nájdenie toho správneho je nemožné, a teda čiastočná náprava je zbytočná. On teda zavrhuje absolutizmus ako celok. Na margo rešpektu k minulosti a budúcnosti ďalej zdôrazňuje výsostné právo ľudí žijúcich v prítomnosti rozhodovať o svojich záležitostiach v tom najširšom slova zmysle vzhľadom na jedinečný a špecifický charakter konkrétnej doby, ktorú najlepšie poznajú len tí, ktorí v nej žijú. Ako však vieme, všetky doby – historické i tie súčasné – vzájomne súvisia, prelínajú sa a ovplyvňujú. Nevyvoláva tento fakt dojem bezohľadnosti Paineho k ľuďom žijúcim po nás, ako aj pred nami? Ako by sa nazvalo konanie ľudí spotrebujúcich všetky zásoby, nehľadiac na hlad svojich potomkov? Nenazýva sa takéto konanie minimálne sebeckým? Alebo môžeme práve toto sebecko považovať za zdroj pozitívne vnímaného vzostupu pokroku v nastupujúcej kapitalistickej spoločnosti? V teoretickej rovine však konštatujeme, že ani Burkeho, ani Paineho koncepcia nie je ako celok zavrnutiahodná. Aj keď mimo pohľadu na ďalší, súčasnosťou poznaný vývoj revolúcie vo Francúzsku treba podotknúť, že Paineho argumentácia na niektorých miestach výrazne zlyhávala. Ako príklad môžeme uviesť rozpor medzi jeho začlenením sa k prívržencom osvietenských ideí a zároveň jeho obhajobou spôsobu priebehu revolúcie, ktorej postup nešiel práve tou „najosvietenskejšou cestou“. Navyše, keďže Paine vo svojom diele zahrnul oba uvedené fakty a zároveň nepodal žiadnu relevantnú argumentáciu³⁷, musíme sa prikloniť k názoru o jeho slabej schopnosti nutného komplexného zmýšľania v tejto záležitosti. Súčasne vzhľadom na prehnanú sústredenosť sa na prítomnosť, nadobúda jeho koncepcia nie práve ten najužitočnejší, no skôr vyššie spomínaný sebecký a hedonistický ráz, v ktorom ľudia sú voči svojim potomkom a predkom bezohľadní. Oponovať by sa v tomto smere dalo spomínaným pokrokom, ktorý nadobúda výraznejšiu podobu, ak sa nehľadí na skupinové záujmy, ale práve na ten momentálny individuálny záujem. S očividnejším rázom pokroku nehľadiaceho na prospech iných, ale len na ten svoj, musíme vzhľadom na skúsenosť s dobou

---

³⁶ Pozri podkapitola 2.1 Predrevolučný vládny systém a identifikácia snáh revolucionárov.

³⁷ Pozri podkapitola 2.3.1 Uchopovanie príčin revolúcie a jej priebehu.

deinšpiratívneho socialistického kolektivismu len súhlasiť³⁸. Súhlasíme s Painem pri vysvetlení jeho tvrdenia: „Treba vyhovieť živým a nie mŕtvym“ ([6], 16), a to hlavne so zreteľom na pokrok? Keďže však jeho dielo ani v náznaku nepodáva takéto vysvetlenie a opiera sa len o aktuálnu „užitočnosť“ pre ľudí tej doby, črtanie uvedeného hedonizmu opätovne pripisujeme Paineho neschopnosti dostatočnej argumentácie svojich myšlienok. Akokoľvek, kroky francúzskeho ľudu boli väčšmi v súlade s koncepciou Thomasa Paineho obhajujúceho zvrchovanosť ľudu, zastupiteľskú demokraciu a naplnenie myšlienky „rovnosť, bratstvo, sloboda“. Ľud ako zdroj moci a uskutočňovanie politiky tzv. „*bottom up approach*“³⁹ – to bol ideál ľudu a Paineho zároveň. V konečnom dôsledku, s ohľadom na ďalší vývoj revolúcie vo Francúzsku, ktoré nanešťastie charakterizuje aj „obdobie gilotíny“⁴⁰, si však nedovolíme súhlasiť so spôsobom presadenia charakteru Paineho demokracie a musíme konštatovať, že Burkeho vízie mali realistickejší základ prinášajúci menej brutálnosti. V tejto situácii Burkem presadzovaná konštitučná monarchia bola z nášho pohľadu predsa len pre Francúzsko tou vhodnejšou formou vlády rešpektujúcou Francúzsko ako krajinu, ktorá má svoju históriu (s temnými i svetlejšími stránkami), má aj svoju prítomnosť vyžadujúcu si zmenu, ale má aj svoju budúcnosť, či už blízku alebo vzdialenú. Navyše jeho koncepcia konštitučnej monarchie bola natoľko dôsledne rozpracovaná, že návratu k opätovnej deštrukcii v podobe absolutizmu zabraňovala prostredníctvom rozdelenia moci na zákonodárnu, súdnu a výkonnú, čím dochádza k vyrovnaniu pomeru sily a vzájomnej kontrole. Burke podáva silnejšie a hlavne realistickejšie argumenty zdôvodňujúce zachovanie silnej autority, opierajúc sa o podstatu povahy človeka⁴¹ ako prvok zachovaný zo „starého systému“ absolutizmu. Autority, pod vedením ktorej je možné obnovenie poriadku, istoty a mieru v krajine ([2], 28). Autority ako zdroja spoločenskej súdržnosti ([28], 68), brániacej anarchii. Uvedené môžeme považovať za potvrdenie Burkeho argumentu hovoriaceho v prospech silného štátu ([28], 67), ktorý reguluje človeka žijúceho v spoločnosti, čím zabezpečuje všetkým ľuďom istý životný komfort v konkrétnej spoločnosti. Painem definované zákony, resp. vládu demokratickej povahy – vychádzajúcu zo zvrchovanosti ľudu, ktorý si tieto zákony a vládu

---

³⁸ Uvedené však nadväzuje aj na tému individualizmu a miesta jednotlivca v spoločnosti, ktorou sa zaoberá kapitola 4.2 Kontrast Burkeho a Paineho človeka a spoločnosti.

³⁹ *Bottom up approach* – politika vychádzajúca z doľa (z ľudu) a vykonávajúca sa hore (cez vládu).

⁴⁰ Pod obdobím gilotíny myslíme obdobie, kedy došlo k naplneniu snáh revolucionárov v podobe víťazstva ľudu, ktorý uchopuje vo Francúzsku moc, ale súčasne dochádza k anarchii ako sprievodnému javu poukazujúcemu na slabiny vyplývajúce z nekomplexného uchopenia situácie.

⁴¹ Argumentmi v prospech zachovania autority sa zaoberáme v nasledujúcej podkapitole 4.2 Kontrast Burkeho a Paineho človeka a spoločnosti.

stanovuje sám a vo viere, že si vyberie ten najlepší spôsob riadenia⁴² –, vnímame väčšmi ako nereálnu abstrakciu. Priebeh revolúcie a najmä jakobínsky teror či obdobie gilotíny nám dokazujú, že Paineho viera mala svoje úskalia. Ako si však vysvetlíme väčšinový pomer ľudí, ktorí bol v revolúcii na Paineho strane, k zanedbateľnému pomeru ľudí stojacich na strane Edmunda Burkeho? Môže byť odpoveďou davové či masové konanie ľudí, v ktorom človek a jeho uvážlivosť splýva len s málo pozitívnou „rozumnosťou“ davu ponímanou skôr ako hrozba? Burke nebol pohltý emóciami, ktoré sprevádzali vypuknutie revolúcie vo Francúzsku. Burke zostal človekom, nestal sa davom. Burke zostal „na zemi“, nedal sa strhnúť dobre znejúcimi ideálmi revolúcie, ktoré svojou ideálnosťou mohli ostať skutočne len v predstavách ľudí, pričom pri našom konštatovaní zdôrazňujeme kontext diania vo Francúzsku. Mohli by sme povedať, že Burke na rozdiel od Paineho pohltého celým tým procesom radikálnosti, rozmyšľajúceho a hľadajúceho na realitu masovým pohľadom, si zachoval chladnú, rozumnú hlavu zachytávajúcu vzájomne súvisiace detaily spojené do jedného veľkého systému. Systému ako cyklu vzájomne sa implikujúcich skutočností, z ktorých vyplývajú dôsledky, ktoré sa následne stávajú príčinami. Detailné a komplexné uchopovanie záležitostí je pre Burkeho príznačné, a to je aj dôvod prečo inklinujeme k jeho téze o vhodnosti konštitučnej monarchie v situácii, v ktorej sa Francúzsko ocitlo.

4.2 Kontrast Paineho a Burkeovho človeka a spoločnosti

Ako sa človek rodí? Ako jednotlivec alebo ako bytosť spoločenská? Akými danosťami a schopnosťami človek disponuje? Máme ich všetci rovnaké? Môžeme súhlasiť s rovnosťou ľudí či už v zmysle nadobudnutia existencie alebo v zmysle rovnosti ľudského druhu a z nej vyplývajúcej stopercentnej vzájomnej solidarity? Ako uchopujeme pojem univerzálnej spoločnosti či univerzálneho človeka? Umožňuje nám ju uznať už len nevyvrátiteľný fakt prírodnej rozmanitosti „od severu na juh a zo západu na východ“? Akú povahu môžeme priznať prirodzeným právam vzhľadom na životnú úroveň primeranú hodnote človeka v dobre spravovanej spoločnosti?

---

⁴² Argumentmi v prospech schopnosti ľudu sa zaoberáme v podkapitole 4.2 Kontrast Burkeho a Paineho človeka a spoločnosti.

V uchopení človeka ako spoločenskej bytosti môžeme konštatovať, že sa Paine i Burke zhodujú. Východisko, na základe ktorého človeka zaraďujú do inštitúcie spoločnosti, je však rozdielne. Potrebuje človek spoločnosť, ako to zdôrazňuje Burke, z dôvodu jeho nedokonalnej prirodzenosti – morálne narušenej, poznamenananej sebeckým, závislosťou a túžbami ([28], 67)? Alebo je týmto dôvodom – podľa slov Paineho – potvrdenie, rozvoj a zabezpečenie ochrany práv a slobôd prislúchajúcich každému jedincovi? V tomto smere musíme súhlasiť s autorom, ktorý o dialógu Burkeho a Paineho povedal, že je to dialóg vzájomne sa nepočujúcich ([31]). Podľa nášho názoru by medzi oboma autormi pri dôslednejšej komunikácii došlo k zhode o funkcii spoločnosti. Aj jeden, aj druhý autor vyslovuje nutnosť spoločnosti ako určitého regulačného nástroja človeka. Spoločnosť má zabezpečiť ochranu slobôd a práv človeka. Prečo by však mala zabezpečovať spoločnosť ochranu a bezpečnosť človeku, ako to tvrdí Paine, keď súčasne hovorí, že prirodzenosť človeka je dobrá? Keďže v Paineho diele nenachádzame relevantnú odpoveď na uvedenú otázku, prikláňame sa k Burkeovej imperfekcii človeka. Tú nám Burke zdokladuje anarchiou vznikajúcou vo Francúzsku vo fáze priblíženia sa jedincov k absolútnej slobode ako súčasťou prirodzenosti človeka obhajovanej Painem. Zároveň sa nám črtá otázka možnosti absolútneho konsenzu, na ktorom má vo vyjadreniach Paineho fungovať spoločnosť. „Koľko ľudí, toľko chutí“ – príslovie, ktorého pravdivosť ukazuje realita každodenného diania. Tieto skutočnosti sú v zmysle zmýšľania rovnakosti ľudí zároveň jednoznačnými argumentmi proti univerzálnosti človeka. A keďže neexistuje univerzálny človek, nemôžeme pripustiť ani univerzálnu spoločnosť. Paine sa radikálne mýlil. Jeho argumenty sú budované na irelevantnej univerzálnej prirodzenosti človeka, z ktorej dedukuje aj samotnú rovnosť ľudí. A práve pri obhajobe tejto rovnosti ľudí nám Paine sám vytvára priestor na vyvrátenie celej jeho teórie o univerzálnosti, rovnosti a dobrej prirodzenosti človeka. Rovnosť alebo rovnakosť – tieto dva pojmy Paine stotožňuje, čím sa ukazuje jeho nevedomosť. Znamená rovnosť ľudí to isté ako rovnakosť ľudí? Z nášho pohľadu, ako už vyššie naznačujeme, jednoznačne nie. Ako sú si jedinci rovnakí a ako sú si rovní? Rovnakosť jedincov bez hlbšieho vysvetľovania musíme jednoznačne zavrhnúť. Existujú snáď jedinci s identickou fyzickou či duševnou stránkou svojej osoby? A čo sa týka rovnosti jedincov – bezpochyby súhlasíme s Painem, že v „prvom momente“ narodenia sme si všetci rovní. Ide o moment, v ktorom sme novými jedincami a aj jednotlivcami, sme univerzálni. Avšak v okamihu „druhého momentu“ už nie sme v prvom rade jednotlivcami, sme jedincami spoločnosti – „našej spoločnosti matky

a otca“. A keďže sme dokázali, že rovnakosť ľudí neexistuje, tak rovnosť „prvého momentu“ narodenia sa stáva rovnosťou strácajúcou sa v nerovnakosti ľudí. Môžeme však rovnosť ľudí nechať „utopiť“ v tejto nerovnakosti ľudí? Nenaznačuje nám prvotná rovnosť ľudí smer, ktorého sa ľudia vo vzájomných vzťahoch majú pridržovať? Nie je predsa len v univerzálnosti všetkých ľudí bez výnimky daný „zákon“, za ktorého porušenie sú sankcie v podobe najväčších strát, a to strát na ľudských životoch? Uvedené otázky naznačujú tému, v ktorej sa čiastočne odkláňame a nezhodneme s postojom Edmunda Burkeho. Teda napriek nášmu očividnému príklonu k Burkeho perspektíve aj v náhľade na človeka ako na spoločenskú bytosť sa zastavujeme pri diskusii o hierarchii v spoločnosti, v ktorej sa naše názory vzájomne konfrontujú. V obhajobe rovnosti ľudí Paine samozrejme propaguje minimálnu hierarchiu, pretože všetci sme si rovní. Ako môže byť niekto pri svojom narodení automaticky označený za aristokrata alebo predurčený k vláde a niekto iný zas označený za sedliaka predurčeného k celoživotnej manuálnej práci? Ako môže dochádzať k takémuto označovaniu ľudí, keď sme všetci pri svojom narodení univerzálnymi jednotlivcami? Burke odmietajúc rovnosť ľudí, pretože všetci sa rodíme do neuniverzálnych rodín, stojí v pozícii obhajoby výraznej hierarchie, kde každý zastáva pozíciu, ktorá mu prislúcha z dôvodu reality nerovnosti jedincov. Možnosť označenia aristokrat, sedliak „minútu po narodení“ nám rodenie sa do rodín či do spoločností vysvetľuje. Nastolujeme otázku: „Aký je však rozdiel medzi duchom človeka aristokrata a duchom sedliaka? Je sedliak viac alebo menej človekom ako človek s titulom aristokrata? A teda je možné definitívne zrušiť univerzálnosť ľudí v zmysle myslenia už nie rovnakosti, ale rovnosti ľudí? Paine svojou teóriou o univerzálnosti človeka, o ľudoch rodiacich sa ako vzájomne rovných bytostí, prináša jedno z najdôležitejších „posolstiev“, ktoré je potrebné vštepiť ľudstvu tak, aby ho v žiadnej situácii neopomenulo. Definitívne sa prikláňame k faktu nerovnosti medzi ľuďmi rodiacich sa do rôznych rodín, spoločenských, klímy, podmienok, atď. Sme obhajcami rôznorodosti, opaku univerzálnosti či identickosti. Z uvedeného teda vyplýva, že sme aj zástancami hierarchie medzi ľuďmi, zástancami rozvrstvovania ľudí, ktoré je prirodzeným následkom ich spomínanej rôznorodosti. Zároveň sme si však vedomí hrozby výraznej, neohraničenej hierarchie, ktorá v podstate vyvolala revolúciu vo Francúzsku. Hierarchie ľudí, ktorej nožnice boli natoľko otvorené, že strácala svoj prirodzený význam a súvis v rámci vzťahov v spoločnosti. Význam a prirodzená potreba hierarchie ju degradovala na konštrukt, ktorý charakterizujú vzťahy vystihujúce Paineho slová neúmerného povyšovania jednej vrstvy nad vrstvu iných ([6],

35). Hierarchia, ktorej význam spočíva práve v potrebe všetkých ľudí a ich pozícií, ktoré zastávajú. Ako by sa obišli výrobcovia bez spotrebiteľov, doktori bez upratovačiek, inžinieri bez robotníkov ... ? Ľudia ako nerovné a nerovnaké bytosti sa nachádzajú na rozdielnych postoch. „Prvý moment“ narodenia sa, keď sme si rovní, nám vstúpuje jednu dôležitú vlastnosť – ľudskosť. Práve ľudskosť má byť podľa nášho názoru regulátorom, ktorý bráni hierarchii v spoločnosti vyústiť do vzájomného zbedačovania sa. Ľudskosť, ktorá určuje zdravú mieru vzájomnej solidarity medzi ľuďmi a tým zabraňuje vytvoreniu neprirodzenej hierarchie ústiacej do nepokojov. Ľudskosť ako univerzálnosť ľudí, ktorú netreba nikdy opomenúť. Význam ľudskosti, ktorá nám bráni definitívne zmazať pojem univerzálnosť, sa viaže na ľudstvo ako celok, ako to naznačuje Burkeho koncepcia. Mohla by existovať univerzálna hierarchia či nerovnosť? Hierarchia, v ktorej každý jedinec zastáva svoje miesto, má svoj význam a zmysel, a tým pádom je rešpektovaný, ale v prvom rade je človekom? Akokoľvek, naším príklonom k nerovnosti, k prirodzenej hierarchii sa stávame obhajcami spoločnosti, ktorú riadi skúsená, rozumná autorita, ktorá má presne stanovené pravidlá, ktorým sa podriaďujú všetci členovia spoločnosti a za nedodržiavanie ktorých sú stanovené sankcie pre všetkých rovnako. Ponímanie charakteru hierarchickej spoločnosti a miesta človeka v nej nám nedovoľuje súhlasiť so skutočne dobre znejúcimi ideami univerzálnych prirodzených práv každého človeka. Ich plnému uplatneniu zabraňuje práve fakt človeka považovaného za neoddeliteľnú súčasť spoločnosti. Človek automaticky po svojom narodení „patrí“ do istej spoločnosti, a tak nemožno uznať existenciu prirodzených práv človeka, existujú len „prirodzené“ práva spoločnosti. A ich obsah je určený históriou, tradíciou, prítomnosťou a budúcimi snahami tej ktorej spoločnosti. A keďže ide o práva, ktoré sú myslené zväčša v pozitívnom zmysle, ich obsah by mal napĺňať potreby, záujmy všetkých ľudí jednotlivých spoločností do takej miery, aby sa ďalej nedožadovali prirodzených práv uplatniteľných len v prirodzenom stave individuálneho egoizmu.

4.3 Zaradenie do ideologických prúdov

Množstvo myšlienok, ktoré sú poskytnuté v obsiahlych dielach oboch autorov, nám z istého uhlu pohľadu napomáha a z opačného zas sťažuje ich definitívne zaradenie do vyhranených ideológií. Gro tejto dilemy spočíva vo vzájomnom presahovaní myšlienok z jednej ideológie do druhej a naopak. Napriek uvedenému celkovou sumarizáciou

Burkeho a Paineho postojov je nám naznačená možnosť ich zaradenia do dvoch hlavných ideológií vznikajúcich vo vzájomnom kontraste videnia sveta, a to do ideológie konzervativizmu a liberalizmu.

Konzervativizmus ako doktrína vystupujúca do popredia v čase zrýchľujúceho sa tempa ekonomických a politických zmien sa stavia do pozície na obranu tradičného spoločenského poriadku a vracia sa k *ancien régime*⁴³ ([28], 66) tvoreného tradíciou, zvykmi, históriou. Konzervativizmus rešpektuje špecifickosť národných dejín, vyznačuje sa národným partikularizmom, neizoluje, ale vníma všetko dianie komplexne a kontinuálne ([4], 4). Uvedené znaky konzervatívnej ideológie sú jednoznačne väčšmi vystihujúce postoje Edmunda Burkeho. Od extrémnosti odmietania čo i len pomyslenia na reformu – typického pre európsky konzervativizmus – bol pre Burkeho konzervativizmus príznačný názor, že ku „konzervovaniu je potrebná zmena“ ([28], 66). Burkeho konzervativizmus dostáva teda definitívne „slobodnejší“ nádych, ktorý ochraňuje človeka, jeho život, vývoj v prirodzenom tempe. V tempe premyslených, uvážených zmien. Obrana človeka, spoločnosti a zabezpečenie jej ďalšej existencie, to je dôvod Burkeho konzervativizmu pripúšťajúceho zmenu. Konzervativizmus vychádzajúci z vnímania človeka ako súčasti spoločnosti s jedinečnou históriou, tradíciami, zvykmi radikálne spochybňuje možnosť zmien opierajúcich sa o „nič“. Zmien, ktorým nepredchádzal žiaden vývoj, zmien z jedného dňa na druhý. Z pohľadu konzervatívne zmýšľajúcich všetko má svoj postupný vývoj, svoj čas. Pre konzervatívco je dôležitejšia spoločnosť ako jednotlivec, pretože bez spoločnosti by neexistoval ani jednotlivec. Doktrínu holizmu ako protipólu individualizmu, ktorý dáva prednosť privilegovanému postaveniu spoločenských celkov ako organických jednotiek ([10], 177), vystihuje Burkeho základná spoločenská jednotka, za ktorú považuje rodinu. Z tohto pohľadu je konzervativizmus ideológiou zabezpečujúcou vyššiu mieru istoty opatrnosťou krokov, ku ktorým sa odhodláva. Na druhej strane je táto ideológia istou brzdou vo vývoji, v napredovaní či pokroku, ktorého tempo je menej dynamické. Čo je pre človeka prioritné – istota, ktorou je v istom zmysle možné myslieť aj stagnáciu? Alebo je prioritnejší pokrok, ktorý súčasne s možnosťou prospernosti nesie so sebou riziko deštrukcie v konečnom dôsledku aj tak sa odzrkadľujúcej na človeku a spoločnosti?

Andrew Heywood tvrdí, že každý prehľad politických ideológií musí začať liberalizmom z toho dôvodu, že liberalizmus je ideológiou priemyselne vyspelého Západu, ktorý v sebe zahŕňa širokú škálu názorov a hodnôt ([28], 63). Naozaj, počiatok 19. storočia

---

⁴³ *Ancien régime (franc.)* – doslova starý poriadok.

sa nesie ruka v ruke s rozvojom a úspechmi kapitalistickej spoločnosti, v ktorej sa do popredia dostáva liberalistické myslenie zastávajúce prísnu obhajobu jednotlivca, jeho individuálnej slobody, ako aj jeho racionality. Liberalizmus verí v rovnosť a racionalitu ľudí, ktorá je dostatočným regulačným nástrojom toho, aby ľudia dospeli ku konsenzu. Ľudský rozum môže prirodzene rozlíšiť najlepší spôsob života ([10], 249). Rozumnosť ľudí je podľa liberalistov zárukou dobrého dopadu akýchkoľvek zmien, pre ktoré sa spoločnosti dobrovoľne rozhodli. Každý človek v liberálne zadefinovanej spoločnosti má právo na všetko, tak ako ostatní, samozrejme v medziach zákona, ktorý je určený samotnou spoločnosťou. Keďže tu hovoríme o každom človeku, pre liberálnu ideológiu je ďalej príznačný univerzálny človek, s ktorým je spätá univerzálna spoločnosť, čo vo svojej koncepcii mnohokrát využíval aj sám Thomas Paine. Perfekcia človeka ako racionálnej bytosti disponujúcej dávkou slobody, ktorá mu umožňuje rozhodovať sa a zároveň mu umožňuje výber, je súborom ideí, ktoré zastáva Paine ako predstaviteľ liberálnej doktríny. Braff sa o Paineovi vyjadril, že jeho prínos spočíva v šanci na zmenu „každodenného“ chodu vecí, ktorú dal ľudstvu svojou názorovou koncepciou ([5], 38). Sloboda zmeny je tiež jednou z dôležitých téz, ktoré vystihujú liberálnu ideológiu.

Záver

Snahou diplomovej práce bola komparácia obsahu diel Edmunda Burkeho *Úvahy o revolúcii vo Francúzsku* a diela Thomasa Paineho *Práva človeka*. Okrem zaradenia oboch autorov do jednotlivých ideológií – liberalizmu a konzervativizmu – výsledkom komparácie bolo aj zhodnotenie a zaujatie postoja k ich perspektíve sveta a človeka v ňom. Komparácii predchádzala analýza oboch diel z dôvodu kvalitnejšieho zorientovania sa v samotnej problematike.

Edmund Burke a Thomas Paine – autori kontroverzných diel vzájomne si odporujúcich alebo vyjadrujúcich súlad? Ku ktorému z týchto záverov sa prikláňajú výsledky našej analýzy? Značná časť diplomovej práce prezentuje vzájomne si oponujúce názory cez postoje oboch autorov k človeku, spoločnosti, vhodnému spôsobu spoločensko-politického usporiadania, atď. Aj na základe uvedenej rôznorodosti, demonštrovanej v druhej a tretej kapitole, vo videní sveta a miesta človeka v ňom sme dospeli k zaradeniu Edmunda Burkeho do skupiny ľudí konzervatívne uchopujúcich svet a Thomasa Paineho medzi liberálne zmýšľajúcich. Každá z tých ideológií, ako to prezentuje posledná podkapitola⁴⁴, sa vyznačuje špecificky usporiadanými hodnotami a názormi vystihujúcimi jej priority.

Druhá a tretia kapitola sú kapitolami, v ktorých sme sa účelne snažili o čo najlepšiu neutrálnu prezentáciu bez kritického hodnotenia a posudzovania. Hlavným účelom našej vynaloženej snahy o neutralitu bolo vnímanie liberálnych a konzervatívnych ideológií izolovane. Kým sme prezentovali názory jednotlivých ideológií izolovane, každá z nich podávala dostatočné a zároveň miestami veľmi zaujímavé zdôvodnenia a postrehy k tomu „svojomu“ ponímaniu danej situácie. A preto s ňou „obyčajný“ čitateľ, nemohol nesúhlasiť. Veď čo je zlé na rovnosti všetkých ľudí či na ich práve rozhodovať o tom, čo je pre nich momentálne najlepšie? Alebo nie je chvályhodná úcta k dedičstvu či sa neukazuje užitočnosť hierarchie v spoločnosti? A tak kým bežný čitateľ číta iba jedno z týchto diel, nedostáva sa mu veľa priestoru na jeho kritiku v negatívnom zmysle. Posledná kapitola však prezentuje kontrast týchto názorov. Na čiu stranu sa postaví čitateľ teraz? Po prečítaní Paineho súhlasíme s jeho perspektívou, po zhladnutí Burkeho diela vyjadrujeme svoj

---

⁴⁴ Pozri podkapitola 4.3 Zaradenie do ideologických prúdov.

súhlas aj s jeho názormi. Aký postoj zaujmeme, ak prezentujeme názory oboch autorov na konkrétnu tému súčasne?

Práve prostredníctvom poslednej, štvrtej kapitoly sme poukázali na fakt užitočnosti takýchto a podobných dialógov, v ktorých nedochádza k zhode autorov. Rozdielne nadvhľady môžu prinášať nové cesty, na ktorých je menej úskalí. Naše názory sa v jednom smere zhodovali viac s názormi Burkeho a v inom zas s postojmi Paineho. Uvedené dáva za pravdu už v texte spomínanému, že nič nie je iba „čierne alebo iba biele“ v zmysle absolútnej „dokonalosti“, „pravdivosti“, „krásy“, či „dobry“. Táto skutočnosť poukazuje na nutnosť vedenia vzájomnej diskusie, ktorá nás našťastie, či nanešťastie „nedokonalých“ ľudí vyvádza zo zaslepenosti vlastnej perspektívy. Izolácia a extrémne inklinovania na tom svojom ako na tom najsprávnejšom človeku nikdy neodhalí chyby či nedostatky, ale ich ešte viac prehľbi. A tak komunikácia nie len medzi liberálmi, konzervatívami, socialistami, ale aj veriacimi a ateistami či ľuďmi rôznych rás a kultúr, ich vzájomným vypočutím sa a uskutočnením vzájomných konsenzov v utilitaristickej snahe dotýkajúcej sa ľudstva a sveta vôbec je tou najdôležitejšou cestou, z ktorej by sme nemali vybočovať. Komunikácia, snaha o vzájomné porozumenie si a nájdenie „spoločnej reči“ by mali byť základom predchádzania krízam, rozkolom, konfliktom, vojnám. Nie je mnohokrát príčinou sporov práve zlyhanie komunikácie, otvorenej komunikácie v zmysle vzájomného vypočutia sa „bez klapiek“ na ušiach a očiach?

Konfrontačnú kontroverziu osôb Edmunda Burkeho a Thomasa Paineho preto nepovažujeme za kontroverziu v negatívnom zmysle. Táto kontroverzia nám prináša nový nadvhľad, v ktorom môžeme hľadať a rozoznávať mnoho ďalších, ba lepších ciest ako spravovať seba, spoločnosť a nás v tejto spoločnosti. Na druhej strane vyjadrujeme však svoje obavy, ktoré pramenia z nerovnakosti ľudí, ktorej sa obaja autori dotkli. Nerovnakosť, ktorá napriek praktizovaniu otvorenej komunikácie medzi ľuďmi môže spôsobovať vzájomne nepochopenie významu slov, ktoré si medzi sebou vymenia. Slova majúci u každého z nich iný význam, iný charakter, inú váhu, a to bez ich osobného zámeru iného vnímania. Uznávame teda, že otvorená komunikácia má svoje úskalia. Čo však aj naďalej zdôrazňujeme, je maximálna snaha, o ktorú človek môže usilovať. Pasívny postoj človeka musí byť z nášho pohľadu aktivovaný práve v tomto smere aktívnej snahy.

Zoznam použitej literatúry a ďalšie zdroje

- [1] FELLOW, R.: Edmund Burke. In: *Velké postavy politické filozofie*. Praha : Občanský institut, 1996.
- [2] BURKE, E.: *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997.
- [3] HEGEDUS, R.: *Čo predstavuje konzervativizmus?*. 2001. [online]. 01.11.2001. [citované 11.02.2010]. Dostupné na internete: <http://www.konzervativizmus.sk/article.php?hegedus>
- [4] JEŽOVICOVÁ, D.: *Konzervativizmus*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2003.
- [5] BRAFF, D.: The forgotten founding father. The impact of Thomas Paine. In: *The humanist*. Máj/Jún 1987.
- [6] PAINE, T.: *Práva človeka*. Bratislava : Osveta, 1959.
- [7] ZÁLEŠÁK, T.: *Myslenie Otcov zakladateľov a dnešná americká politika*. 2005. [online]. 16.08.2005. [citované 29.01.2010]. Dostupné na internete: <http://www.usainfo.sk/article.php?9>
- [8] The History Guide. Lectures on Modern European Intellectual History. Thomas Paine. [online]. 2.02.2010. [citované 2.02.2010]. Dostupné na internete: <http://www.historyguide.org/intellect/paine.html>
- [9] DAMANKOŠ, M.: Veľká Francúzska revolúcia. In: *Svetové dejiny II*. Bratislava : Eurolitera, 2007.
- [10] MILLER, D. et al.: *Blackwellova encyklopédie politického myšlení*. Brno : Barrister & Principal, 2003.
- [11] SKŘIVA, A. – DRŠKA, V. – STELLNER, F.: *Kapitoly z dějin mezinárodních vztahů 1648-1914*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1994.
- [12] KENNETH, O.M. et al: *Dejiny Británie*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999.
- [13] KULAŠÍK, P.: *Dejiny politického myslenia*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1995.
- [14] SKŘIPSKÝ, M.: *Edmund Burke – otec konzervativizmu*. Studie, 2007. [online]. 9.07.2007. [citované 4.02.2010]. Dostupné na internete: <http://www.europortal.cz/ShowArticle.aspx?ArtId=1656>
- [15] KIRK, R.: *Konzervatívni smýšlení*. Praha : Občanský institut, 2000.

- [16] HART, M.H.: *100 Najvplyvnejších osobností dejín*. Praha, 1994.
- [17] KRAMNICK, I.: *Editor's Introduction*. In: MADISON, J., HAMILTON, A., JAY, J.: *The Federalist papers*. Penguin, 1987.
- [18] <http://mjp.univ-perp.fr/france/co1791.htm>
- [19] BROSTL, A.: *Dejiny politického a právneho myslenia*. Košice : Univerzita P. J. Šafárika, 1994.
- [20] ARISTOTELES: *Politika*. Bratislava : Pravda, 1988.
- [21] ZALTA, N. E.: Edmund Burke. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Stanford : Center of the Study of Language and Information, Stanford University, 2008.
- [22] GRANT, R. A. D.: Edmund Burke. In: *Konzervatívni myslitelé*. Brno, 1994.
- [23] <http://www.europortal.cz/ShowArticle.aspx?ArtId=1656>
- [24] BUCHANAN, P.: *State of emergency: The third world invasion and conquest of America*. Thomas Dunne books, 2006.
- [25] SCRUTON, R.: *Smysl konzervativizmu*. Praha : TORST, 1993.
- [26] ŠPINKA, M.: Edmund Burke. In: Kolektiv autoru: *Osobnosti pravice*. Praha : Národní myšlenka, 2005.
- [27] KRŠKOVÁ, A.: *Štát a právo v európskom myslení*. Bratislava : Iura Edition, 2002.
- [28] HEYWOOD, A.: *Politologie*. Praha : Eurolex Bohemia s.r.o., 2004.
- [29] BUCHANAN, P.: *Smrt' Západu: jak vymírání obyvatel a invaze přistěhovalcu ohrožují naši zemi a civilizaci*. Praha : Mladá fronta, 2004.
- [30] STEVENSON, J.: *Republicanism versus commercial society: Paine, Burke and the French Revolution debate*. Conference report. BSSLH, Vol. 54 No. 3, 1989.
- [31] LOUNISSI, C.: *Fighting vs. Evading: Polemical Strategies in the Burke-Paine controversy*. Bulletin of Thomas Paine Friends, Vol. 7, No. 2, 2006. [online]. 24.02.2010. [citované 24.02.2010]. Dostupné na internete: http://www.cooperativeindividualism.org/lounissi-carine_paine-versus-burke.html